

Дружината скоро се изгуби нататък: тя се спусна надолу към селото, когато вече притъмняваше.

Огнянов реши да нощува в хана на бай Дочко. Тъкмо влезе в стаята, няколко минути след него, по стълбите се покачиха петнайсетина башибозука с пушки; предвождаше ги заптието, което Бойчо вчера видя в кафенето на турското село.

(Башибозуците, известни още като зейбеклер или зейбеци, са отявлени главорези в передовната (допълнителната) армия на Османската империя. В дословен превод башибозук означава „повредена глава“ или „човек без глава“ и подчертава липсата на дисциплина и подчинение сред тях. Често това са наемници от Мала Азия и Албания. Турция им осигурява само оръжие, но не им плаща заплати. Наградата за тези войници са плячкосването и грабежите. Башибозуците са известни със своите зверства спрямо мирното население и със своята неуправляемост до такава степен, че понякога самите турци ги разоръжават. В България са известни като особено жестоки наказателни отряди при потушаване на въстанията по време на османското иго. Любим похват на башибозуците е отсичането на глави. Запазени са много изображения на башибозуци, държасци в ръце човешки глави. Вж. картинния речник на корицата.)

Уви! Нямаше го Колчо тук, за да го предупреди!

ЧАСТ ВТОРА

1. БЯЛА ЧЕРКВА

Приключението навръх празника Свети Андрей *(на 30 ноември)* разтърси из основи мирното съществуване на Бяла черква. Откриването на личността на Бойчо порази мало и голямо, а изравнянето на труповете на двамата турци докара в ужас градеца. То наистина беше зловещо събитие. Не само защото събуди подозрителността на турската власт, но и околното турско население закипя – за отмъщение. И като чакаше деня да коли за отмъщение, засега се настървяваше в кървави злодейства. По полета и пътища се намираха все повече трупове на убити българи и пътищата между селищата станаха крайно опасни. Всеки ден Бяла черква бе смущавана от слухове за клане по Коледа.

Паниката, особено между жените, растеше. Всеки беше гузен *(всеки чувстваше, че може да бъде обвинен и то не без основание)*. Хората спряха да правят патриотични, родолюбиви изявления; въодушевляването се изпари. Още на Андреевден полицията затвори *(арестува)* Соколов, неразделния Бойчов другар; затвори дядо Стоян воденичаря, като съучастник; потърси дякон Викентий, но той изчезна. Общината от своя страна, въпреки настоятелството *(гражданинците, които подпомагат училището)*, побърза да изгонят от училището Рада, като имаща близки отношения с опасен човек, а Михалаки Алафрангата предложи да се затвори временно и мъжкото училище, за да „поизветрее“ *(за да се поуспокоят страстите)*. Арестуваха само Мердевенджиев – колкото да отчетат някаква дейност.

Всички, които се познаваха малко или много с Бойчо, стояха на тръни. Комитетът се унищожи сам по себе си. Само Ярослав Бързобегунек остана под защитата на своето австрийско гражданство. Никой не обезпокои „австриецът“. Той продължаваше добросъвестно да фотографира белочерковчани и понеже му липсваха някои необходими киселини за измиване на образите, възприети от стъклото (*заснети от фотоапарата*), последните оставаха съвсем замрачени и тъмни и човек с удивление виждаше в къщите портрети на някакви негри... В същото време Бързобегунекът сам поддържаше кореспонденцията с външните места...

Най-после духовете на Бяла черква се поуталожиха и смелостта на младежите се възвърна. Само едногласно окайваха съдбата на клетия Огнянов: слухът за смъртта му се потвърждаваше отвсякъде. Турците, които идваха на пазар, разказваха, че бил ударен с три куршума и издъхнал някъде из ахиевското бранище (*в гората на село Ахиево, днес с. Бъдеце, община Стара Загора*). Онбашията (*турският полицейски началник*) знаеше, че последното не е доказано, но и той го потвърждаваше.

Някои българи уверяваха, че графът бил погребан от Никола терзията (*шивача*) в дола, където го бил намерил. Хаджи Ровоама описваше по-трагично края на Бойчо: като се влачел ранен из дола, през нощта бил изяден жив от вълци. Тия ирачни мълави потопяваха града в скръб. Огнянов от герой ставаше мъченик и светец. Той се превърна в легенда. Бабичките палеха свещ за „великомученика Бойчо“; поп Ставри спомена името му, като по този начин уважи паметта му, но го направи прикрито, по средата на църковния помен с молитви за упокой на душата на починалия Хаджи Бойчо. Там присъстваха всички младежи, за голямо изумление на сродниците на честния покойник, които останаха изненадани от това, че по път в молитвата спомена Хаджи Бойчо като Бойчо „мъченика“, вместо „поклонника“ ...

(поклонник – човек, който е ходил на поклонение на Божия гроб; думата „хаджис“ означава „поклонник“; Бойчо Огнянов е мъченик, защото се е борил за Освобождението и според тях е загинал, а Хаджи Бойчо е „поклонник“, защото е ходил на поклонение на Божия гроб, и затова към името му е добавена титлата Хаджис (поклонник))

Но имаше и други, които бяха доволни. Те гледаха високомерно, като човеци, които са били прави. Стефчов особено светеше, въпреки срамното си приключение у Милкини (*в къщата на Милка*). Големината на нещастieto, сполетяло Огнянов привлече всеобщото внимание и по този начин заглуши позора на Стефчов. А и самите опозорени хора понякога губят срам и стават безочливи... Но в началото на февруари Юрдановият гняв се уталожил: Стефчов беше венчан за Лалка! (*чорбаджи Юрдан позабрави факта, че Стефчов беше заварен в къщата на Милка, въпреки, че беше сгоден за неговата дъщеря Лалка*)

Трябва да добавим, че Стефчовото предателство остана в тайна: цялата вина и негодувание паднаха върху злочестия идиот, от когото игуменът с бой изтръгна изповедта, че е бил единственият свидетел на заравянето на труповете.

Това обясни и ония загадъчни знаци и възклицания, с които Мунчо сигурно в края на краищата е издал Бойчо — как и пред кого — неизвестно. На него му отнеха свободата и го заключиха като някой бесен луд в кулата, до манастирската врата.

Що се отнася до Рада, тя ходеше като замаяна. Добрите хора, у които бе намерила гостолубие, не знаеха как да я утешават. „Ще се съсипе това момиче“ — казваха угрижени.

Заедно с отминаване на времето, добрите душевни движения се усиливаха. Марко и Мичо Бейзадето след много опити успяха да освободят под тяхна лична гаранция доктор Соколов, който, между другото, нямаше нищо общо с убийствата. Двамата поръчители не знаеха, че имаха съюзник, който им улесни успеха. Този таен съюзник, който беше такъв и на бай Марко, в по-първото освобождаване на доктора — време е да го кажем, — беше същият, когото Хаджи Ровоама разпозна една нощ сред вечерната си молитва: жената на стария бей. Един случай беше срещнал тази млада Пентефриевица с доктора и той нямаше Йосифовата твърдост да устои на изкушението...

(Превод на цялото последно изречение: Случи се така, че жената на бей успя да съблазни доктора и той не устоя на изкушението.)

(Пентефриевица или жената на Пентефрий според Библията е съпругата на египетския велможа Пентефрий. Тя се влюбва в купения от него роб Йосиф Прекрасни, който не се поддава на нейната съблазън и бива хвърлен в тъмница.)

Благодарение на тази отдавна прекъсната мимолетна връзка той и този път бе спасен от трудното положение: жената на бей беше накарала бей да съдейства в К. за освобождаването на Соколов като невинен.

Няколко дни след завръщането му, през февруари, Каблешков се появи в Бяла черква като апостол и се установи в къщата на Бързобегунек. Там свика членовете на разстроения (разпуснатия) комитет, разпали ги с огненото си слово и ги поведе право в манастира, където игумен Натанаил ги закле над евангелието и благослови възобновения комитет за въстание. Оттогава приготвлението пак закипя с много по-голяма сила. В началото на април Каблешков пак се появи в Бяла черква.

От тоя ден ние пак започваме подробно разказа си.

II. БОЛНИТЕ НА ДОКТОР СОКОЛОВ

Соколов ходеше развълнуван из стаята си. Той често поглеждаше през прозореца към двора, сега потънал в буен шумалак и зеленина. Черешите и вишните сякаш бяха покрити със сняг от цвета си. Ябълките простираха като гирлянди листнати клони, увенчани с бял и розово-червен цвят. Чуден перлен прах засипваше прасковите и кайсиевите дръвчета, израсли до самите прозорци. Тревясалата пътека, която минаваше през дворчето, превърнато сега в градина, стоеше в сянка, покрита от събраните клони на плодните дръвчета като алея.

Той сега доста се беше променил. Лицето му пак бе красиво и добродушно, но пребледняло и поизмършавяло, като на болен, който е започнал да оздравява. Продължителният затвор и нравствените мъки бяха ударили скръбния си печат върху тоя мощен и пълен с живот момък; той бе станал нетърпелив, злобен, заядлив.

Към многото страдания в затвора се беше добавило и още едно: той беше узнал, че Лалка е венчана със Стефчов; това го убиваше и той дишаше тежко като звяр, безпомощен в тясната ограда на тъмницата си. Кълнеше се в душата си при първа възможност да убие Стефчов, причинителя на толкова злощастия, защото беше дълбоко уверен, че и предателството беше работа на Стефчов.

Когато се завърна в града, първата му грижа беше да иде да благодари на Марко Иванов и на Мичо Бейзадето. После той обиди Клеопатра, която Нечо Павлов, ловецът, беше отвел в къщата си и там бе хранил досега. Горкият звяр, пораснал вече доста, беше твърде отслабнал и само след няколко минути колебание можа да си спомни за обичния си господар.

Клеопатра беше започнала да подивява и беше охладняла към него. Грубите ѝ инстинкти се бяха развили силно в нея. Тя често и лесно се сърдеше и показваше острите си зъби, съвсем не с благи намерения. Докторът мислено виждаше ненавистния Стефчов, сграбчен в нейните космати обятия, и сатанинска радост огряваше лицето му.

Но той скоро разбра, че виновният е Мунчо, а след подновяването на комитета той беше погълнат изцяло от голямото дело, подготовката за бунта. Отмъщението, което вече се превръщаше в лично отмъщение, остана на най-заден план в мислите му. То беше толкова малко и мизерно пред величието на задачата. Той реши да пусне на свобода и Клеопатра, с която не знаеше какво да прави, и затова поръча на Нечо Павлов тая вечер да я пусне към Балкана – жал му беше да я утрепва.

Соколов съвсем беше изоставил докторството, не лекуваше вече никого, а и никой не ходеше при него от страх да не се компрометира. Хаванчетата (малките купи за стриване на билки и лекарства), бурканчетата с лекарствата, кутийките с праховете, заедно с медицинските му книги, бяха нахвърлени разбъркано в един стенов шкаф, където мишките в скоро време успяха да прочетат половината фармакопéя (лекарствен справочник).

Само един болен се виждаше още да посещава дома му. Това беше Ярослав Бързобегунек. Той поради една непредпазливост се беше ранил в ръката с револвера, един ден след завръщането на доктора. Това нещастие му беше привлякло състраданието на всичките граждани и беше накарало горкия австриец да се откаже от фотографията, която отдавна се беше отказала от него.

Вратата веднага се хлопна и докторът устреми очи към нея. Подаваше се именно Бързобегунек. Той беше облечен пак в избелелия и ожулен костюм, даден му от Огнянов, на главата имаше шапка със златно ширитче (инсур за украса) и с огромни жълти бакенбарди. Дясната му ръка, свита на гърдите, висеше на превръзка, направена от бяла кърпа, прекачена през врата му.

Той идваше насам полека и предпазливо, вероятно за да избегне болеката, която бързото движение причиняваше на ранената част от тялото му. По лицето му, което се бърчеше на всяка стъпка, се четеше страдалческо изражение. Когато влезе при доктора, той се озърна внимателно наоколо и хвърли превръзката на кревата.

– Добро утро! – И подаде десницата си. Докторът я плесна силно със своята, без гостът да покаже най-малък знак на страдание.

Защото нараняването на Бързобегунок беше измислено: трябваше да се оправдаят честите му посещения при доктора.

– Какво ново? – попита го докторът.

– Каблешков пристигна късно снощи, при мене е – каза Бързобегунок.

– Да се видим! – каза докторът живо.

– Той е трескав сега (*има висока температура, тресе го*). Цяла нощ е бил в огън (*цяла нощ имаше много висока температура*).

– Ах, горкият!

– Оставй, ами не стои спокоен, та ми е продиктувал три дълги писма, да се изпратят днес. Толкова е силен и здрав по природа, а е останал без душа. Кашлица го мъчи...

– Да дойда да го прегледам – каза докторът, като си взе феса.

– Не, сега спи... Поръча ми само довечера да се свика комитетът и той да дойде на заседанието...

– Не бива, нека лежи!

– Иди го накарай, ти го знаеш каква е глава... Свикай членовете довечера.

– Добре, ще пратя съобщение на членовете.

Бързобегунок сниши гласа си и каза:

– Е, стоте златни намериха ли се?

– За пушките ли? Намериха се. Днес ще ги имаме.

– Браво бе, Соколов, мъжкар си! – изкрещя фотографът.

– Мълчи!

– Ах, откога имаш тая кама? – извика Бързобегунок, като измъкна изпод жилета (*жилетката на европейския костюм*) на доктора лъскавото оръжие и заигра с него във въздуха.

– Иван Маджарът ми я направи... Сега поръчките у него ваят... Хубаво нещо, нали?

Бързобегунок се взираше в някакви слова, изработени на ножа.

– С. или С. Какво значат тия букви?

– Познай!

– Соколов или Стефчов? – попита усмихнат Бързобегунок.

– Свобода или смърт! – каза натъртено докторът, у когото споменаването на Стефчов разбуди неприятно чувство. После прибави: – Сега Стефчов–Мефчов и други подобни безобразия остават на заден план, любезни приятелю... Нямаме време да мислим за Стефчов, нито за лични капризи или оскърбления... Който отива да убие тигъра, презира червея... Ти трябва да знаеш, че аз съм забравил всичко... Който вдига революция, всичко забравя...

Бързобегунек го изгледа лукаво.

По раздражението му личеше, че докторът нито беше забравил, нито можеше да забрави толкова лесно. Ударът, който беше нанесен на сърцето или на егоизма му, беше твърде силен. Трескавото занятие с приготвянето на бунта притъпяваше за известно време болезните от раната, която все зееше.

Тя увлекателни занимания обземаха цялото му същество и го зашеметяваха. Той намираше в тоя вид опиянение едно средство да бъде нечувствителен към нравствената болка, както пияницата го намира във виното. Но щом настъпеха трезвите минути, минутите на размишлението, горчивите мисли като съскливи змии се събуждаха в душата и жилеха, жилеха немилостиво.

Но Кандовото появяване в двора сложи край на неловкия разговор и отвлече вниманието на доктора.

– Що за птица е негова милост? – попита Бързобегунек.

– Кандов – руски студент.

– Знам, но що за човек е?

– Философ, дипломат, социалист, нихилист (*нихилизмът е възглед, който поставя под съмнение общоприетите ценности, идеали, нравствени норми*)... И дявол знае още какво... С една дума, болен е тук...

И Соколов тури пръст на челото си...

– А не иска ли да вземе участие в народното дело?

– Не, защо му трябва това? Явно ще ходи в Русия, да си вземе диплома – каза сърдито докторът.

– Ах, тия учени гарги! Не мога да ги търпя! – извика Бързобегунек... – Видиш ли някоя от тях с диплома, ти вече я отпиши от човешината... На тях народ и свобода не им трябва... Дай им спокоен и уреден живот, женица, къщица и благоразумие! Нима за това са гнили гърдите си години, та да дойдат в България да бунтовстват и сами да предизвикват съдбата и да бъдат пратени в затвора в Диабекир или да бъдат обесени?...

– Бързобегунек, това не е правилно, виж, ти самият имаш диплома!

– Аз? Опазил ме бог!

– Да, наистина, и Бойчо нямаше такова нещо... – каза докторът.

– Ако имах диплома, и аз щях да бъда такова магаре... И ти, например, да беше получил докторския си атестат (*лекарската си диплома*) от някой медицински факултет, а не в планините на Албания, щеше да мислиш да правиш пари, а не бунтове...

В тоя миг студентът влезе в коридора. Бързобегунек бързо окачи превръзката на врата си, пхна ръка в нея, защото стъпките на студента се чуваха до вратата.

– Хъ, щях да забравя, дай лекарството за Каблешков.

Тъкмо докторът му подаде прахчето, и на вратата се почука.

– Антре (*влезте*)! – извика докторът.

Кандов влезе. Ярослав Бързобегунек му се поклони учтиво и излезе. Кандов дори не го забеляза, толкова беше съсредоточен.

Кандов беше облечен в добре закопчано тъмнозелено сако, поизжулено вече, и бе обут с панталони от подобен цвят, твърде тесни и прилепнали по бедрата. Високият ален фес (*високата червена шапка с черен нискиал*) зле хармонираше с (*не отиваше на*) мургавото му бледно лице, покрито с някаква тъга и съсредоточеност, с някаква меланхолия, която се отразяваше и в мечтателния му поглед. Познаваше се, че той момък криеше в душата си някаква мисъл и мъка, която не можеше да победи, нито да сподели с другото. От известно време той съвсем се беше затворил в себе си.

По покана на доктора той седна на един стол в стаята. Соколов седна на кревата, доста поучуден от това неочаквано посещение.

– Как сте със здравето, господин Кандов? – попита Соколов, като помисли, че студентът може би е болен. И той изгледа внимателно мъховитото (*покрито с мъх*) му сухо лице.

– Слава богу, добре съм – отговори Кандов късо, почти машинално. По оживлението на погледа му сега и по игрането на жилите по челото му беше явно, че тук го водеше някаква друга причина, и то важна.

– Драго ми е, личи си, че напълно сте оздравели.

– Да, пооправих се, добре съм.

– Значи, ще пътувате пак за Русия?

– Не, отказах се.

– Напълно?

– Завинаги оставам тук – каза Кандов с глух глас.

Докторът го изгледа учудено и полуиронично. Тоя поглед сякаш искаше да каже: „Човече, защо ли не си вървиш на школото и при философите? Тук всичко е пожар: нямаш работа тук.“

Възцари се кратко мълчание.

– Може би желаяш да постъпиш на работа като учител? – попита докторът с презрително участие.

Кандов слабо се зачерви и вместо отговор попита рязко:

– Господин Соколов, комитетът кога ще има заседание?

Този дързък въпрос порази доктора.

– Какъв комитет? – попита той с вид на човек, който нищо не разбира.

Кандов се изчерви още по-силно и каза с напрежение:

– Не крийте вашия комитет, аз знам всичко... и кои са в него, и къде заседавате... Всичко знам, не крийте от мен...

– Чудно, как може да знаете толкова работи, щом не се интересувате... Но да кажем, че е... Какво искате да кажете с това? – попита докторът, като опря в него упорит и предизвикателен поглед.

– Аз ви питах: скоро ли ще имате заседание? – решително повтори Кандов.

– Да, довечера, господине! – отговори докторът със същия тон.

– Вие сте председател, нали?

– Да!

– Аз идвам да ви моля за нещо.

– Какво, господине?

– Аз ви моля да ме предложите за член.

Гласът на студента трепереше от вълнение.

Докторът се почувства объркан: той не беше подготвен за подобна изненада от страна на Кандов.

– Как така, Кандов?

– Просто като българин... и аз искам да работя.

Соколов скокна.

– Дай, братко, ръчицата! – И той го стисна горещо и го целуна; после прибави: – С радост, с голяма радост, господин Кандов, всички ще ви видим в кръга си... Такива сили като вас е грехота да стоят настрана... Борбата наша ще бъде велика... Отечеството ни призовава... Всички, всички нека бъдем... Чест и слава на тебе, Кандов! Как ще се зачудят приятелите, като им кажа!... Дай, братко, ръчицата!...

– Благодаря, докторе – каза разчувстван студентът, – и ще видите, че Кандов няма да бъде излишен...

– О! Знам, знам!... Защо не прие още когато Огнянов ти предлагаше?... Ах, сърцето ми се къса от жалост... Моят нещастен Бойчо! Защо не умрях аз, а той да можеше да живее и да разпалва народа със словото си и с примера си!... Знаеш ли, Кандов? Той беше истински герой, велика душа!... Ах, страшно ще отмъстим за кръвта му!... За едно – сто! Ще разплачем майките им на тия варвари!

– Отмъщение, да! – отговори Кандов. – Това е едничкото чувство, което движи и мен в тая минута... Такава личност като Огнянов не може да се прости на убиеца.

– Отмъщение и то страшно! – извика докторът.

– Довечера ли ще се събере комитетът?

– Да, у бай Мичови; ние ще идем заедно...

– Щом ме приемат, аз ще направя едно предложение там.

– Какво?

– Да бъде убит убиецът на Огнянов!

– Той не е само един, приятелю... Те са няколко... и къде ще ги търсим?... А ако питаш, това е цялото турско царство...

– Според мене виновникът е само един!

Докторът го погледна учудено.

– Един е, и той е сред нас...

– Сред нас?

– Да, истинският виновник за смъртта му.

– Ах, бай Кандов, струва ли си труда ... да отмъщаваш на един иднот... Мунчо е лишен от съзнание. Тоя нещастник не е осъзнавал, че прави предателство... Той беше толкова привързан към Бойчо... Остави, остави...

Кандов пламна. Соколовото убеждение го обиди.

– Заблуждение, господин Соколов! Заблуждение! Кой ви говори за Мунчо?

– А за кого говорите?

– За Стефчов!

– Стефчов! – извика докторът поразен.

– Стефчов! Той е предателят! Аз знам със сигурност.

– Ах, тоя мръсник!... И аз отначало подозирах него!

– Аз знам със сигурност, че той е издал всичко на турците!... Мунчо е съвършено невинен... Вие всички сте прибързали да вините него...

Стефчов е съветвал властта още същата нощ, когато го опозориха, да копаят при воденицата; той е открил името на Огнянов чрез подлостта на Мердевенджиев... Той е извършил всичките престъпления и е виновен за всичките нещастия... Аз знам вече подробно цялата тая тъмна история и то от най-достоверен източник.

– Ах, тоя сатанински син!

От няколко минути насаи Кандов постоянно израстваше пред очите на Соколов. Той остана още по-силно покъртен, когато видя готовността му да убива Стефчов, противника на светото дело, и се наемаше на такъв кървав подвиг и страшен риск, за да засвидетелства предаността си на идеята, която и той прегръщаше сега.

Такава разгорещеност у всекиго друго би изглеждала подозрителна; но у Кандов тя беше искрена и това ясно се познаваше по безпокойния огън на погледа му и по нервния трепет, който играеше по вдъхновеното му сега лице.

Соколов погледа известно време Кандов в очите, после скочи и каза:

– Потрай, ще пратим тоя мръсник по дяволите... Тая вечер комитетът ще реши...

– Добре – каза глухо Кандов.

– Ах, идва! – извика Соколов, като видя, че се задава едно хубаво и белолико момче, облечено доста прилично във френски дрехи.

Виждаше се, че докторът очакваше него, защото се развълнува при появата му.

– Това някой болен ли е, ваш пациент ли е? – попита студентът.

– Да, пардон! – каза докторът и изскочи през вратата.

Когато се завърна, лицето на доктора грееше от задоволство.

– Кой беше негова милост? – попита Кандов, като изглеждаше в гърба момчето, което си отиваше.

– Пенчо Диамандиев, дошъл си е тия дни от Габровската гимназия.

– Как, шурейт (*братът на съпругата*) на подлеца Стефчов и син на потисника Юрдан? – попита Кандов. – Вие сте приятели с него?

– Не сме приятели, но сме нещо повече от приятели и братя: ние сме другари, той е член на комитета.

III. ДВА ПОЛЮСА

Чорбаджи Юрдан старееше и отслабваше бързо. Една гастрическа (*причинена от гастрит – възпаление на лигавицата на стомаха*) болка, която го бе държала много време на легло, се отрази още по-силно на характера му и го направи по-раздразнителен и нетърпелив.

Тая заран времето беше хубаво и той бе ходил да се разходи до градината, която беше в края на града.

Тая градина, широка и заобиколена със здрави зидове и насадена с хубави овошки и цветя, плувнала в прясна зеленина, подейства добре на болния старец, неизлизал отдавна от вкъщи. Прохладният чист въздух и пролетното слънце го съживиха. Когато се връщаше вкъщи, той пристъпваше вече по-бодро. Но тъкмо, когато стигна до дома на Генко Гинкин, зет си, той почувства слабост, краката му премаляха. Той се отби у зет си.

На двора Генко Гинкин, още по-издребнял, слаб, бледен и изгубен, носеше в ръцете си дете пеленаче, което крещеше, и го коткаше и люшкаташе като кърмачка на гърдите си.

Юрдан се запъти към постаното с китеник одърче (*диванче*) на двора и седна тежко, като каза намусено:

– Бре, женчо, ти ли пазиш детето? Къде е оная?

Юрдан разбираше под думата „оная“ дъщеря си.

Генко се смути – защото смущението беше неговото нормално състояние – и избъбра заплетено:

– Тя си има работа, та аз държа Юрданчо... тя ми рече да го държа и да го понося... тя си има работа...

– Не ти ли дава да ѝ носиш и хурката (*инструмент за предене на вълна*)? – попита с презрителна усмивка Юрдан... – Гино мари, я свари едно кафе! – викна той, без да види къде е Гина.

– Тя меси, меси... тя има работа, дядо... та затова аз държа детето... Кафе, кафе... аз да ти направя, ей сега ида, ей. Знам къде е кутията с кафето и захарта – избъбра Генко, като остави Юрданчо на коленете на дядо си и се изгуби.

Пеленачето се разписка още по-силно. Юрдан се разсърди. Той сложи в ъгъла на малкия диван неприятния ревлъо, стана прав и се развика:

– Бре, къде се дяхахте, бре! Тук човек ли има или магаре!... Гино мари, Гино!

– Тате, добре дошъл! Каква е работата, добре ли си? Здрав ли си? Виж какво е хубаво времето, добре, че си поизлязъл! – обади се така Гинка от прага, весела и засмяна.

Тя се беше препасала със синя престилка, ръцете ѝ бяха запретнати до лактите, зелената кърпа на главата ѝ беше тикната назад, а красивото ѝ лице бе щедро напудрено с брашно. Така беше доста интересна и напомняше някои битови образи от фламандската школа.

(*Фламандската живопис се отличава с реализъм, изобилие от цветове и с разнообразието от теми, реализирани в сюжетите на картините.*)

– Какво правиш? Какво ми разправя она женчо, дето е под чехъл? Какво си се набелила така като воденичарка (*когато във воденицата житните зърна се смилат, за да станат на брашно, всичко наоколо побелява от него, включително воденичарят и воденичарката*)? Едно кафе няма кой да направи тука! – бърбеше старецът ядосано и повелително.

– Ти прощавай, тате, хванах се и аз на работа... Сега ще ти направя кафенце... Генко! Къде се запиля? Вземи Юрданчо и го занеси в люлката, дано го приспиш!

– Какво работиш? Какво месиш?

– Меся, меся... трябва да се меси... не можем да останем безучастни и пасивни спрямо това, което става, я? Благородни българи сме... – каза така Гинка и се изсмя енергично.

– Какви българи? Какво месиш? – попита намръщено баща ѝ.

– Сухари, тате!

– Сухари ли?

– Ами че! Нали трябва?

– За какво ни трябва сухари? На баня ли ще ходите? Или каква е тая слободия *(разпасаност, разхайтеност, безредие)?*

(Турската баня „хамам“ е място за къпане, почивка и общуване, при което се пият сладки напитки и се похапва лека храна, например сухари. Но сухарите са трайни и са удобна храна за бунтовниците, които прекарват дълго време в Балкана.)

Вместо отговор така Гинка се изкикоти. Юрдан я изгледа съвсем навъсено. Той не можеше да търпи този постоянен и безпричинен смях на дъщеря си, която по веселия си характер беше свършена противоположност на неговия холеричен темперамент.

(холеричен, холерик – тип характер на темпераментен и енергичен човек, който бързо се поддава на различни чувства и лесно преминава от едно емоционално състояние в друго – ту радостен, ту ядосан и т.н.)

Тя се приближи до него и тихо му каза:

– Кой ти мисли сега за баня? Ние за друго готвим сухарите: те са необходими за юнаците.

Юрдан я гледаше объркан.

– За какви юнаци?

– Ами за българските юнаци, тате, когато идат в Балкана.

– За какви юнаци дрънкаш, момиче? – попита Юрдан, все повече и повече учуден.

Гинка се приближи още по-близо и каза:

– За въстанието... Комитетът нали поръча?

И тя пак се изсмя с глас.

Юрдан подскочи на мястото си. Той не вярваше на ушите си.

– Какво въстание? Какъв комитет? За бунт ли?

– За бунт, бунт!... Не щем вече ние тоя крастав султан да ни заповядва – отговори така Гинка дръзновено *(смело)*, но изведнъж отскочи настрана, защото баща ѝ махна с чибуча *(с дългата лула)* да я удари.

Побледнял, разтреперан като лист от гняв, той се развика с всичкия глас, който имаше:

– Мари, магарска дъще, мари, въртоглава куфалнице *(безразсъдна глупачко)*, и ти ли ще правиш бунт? Защо не се занимаваш с женски работи, ами си тръгнала по ума на хайдутаците и нехранимайковците, да ги хранутиш със сухари?... Нямах ли очи и срам, лудетино!... И тя не щяла султана, видите ли? Кучка една *(мръсница такава)*!... Какво ти е сторил султанът? Дете ли ти вземá или нещо те настъпи? Зарязала си къщата и детето и си тръгнала да сваляш от власт султана!... Какво гледаш бе, папуняк *(папунякът е птица с тегло 50-80 г.)*, и ти ли си на нейния ум, и ти ли ще ставаш хайдутин?... – обърна се свирепо Юрдан към Генко, който гледаше уплашено до вратата.

Генко Гинкин избъбра нещо и пак се скри в стаята. Там Гинка се преобличаше набързо, защото видя, че бащиният ѝ вик привлечаше любопитните на вратата. Като видя Генко, тя грабна чехъла и го запуха по врата.

– Поразенико, защо каза, че правя сухари?

Но Генко, с гордото съзнание за своето мъжко достойнство, не удостои жена си с никакъв отговор, а храбро се втурна в другата стая и затвори вратата хубаво. Като сложи тая преграда между своя гръб и чехъла на жена си, той запротестира язвително:

– Ударй ме сега, ако можеш!... Аз съм твой мъж и ти си ми жена!... Удряй сега, да те видя!

Но каква Гинка вече не го чуваше. Тя беше излязла на двора, защото баща ѝ беше излязъл на улицата сърдит и разтреперан.

Когато стигна у тях си, той много се беше изморил. Измина двора, като пъшкаше обезсилен, и седна на първото стъпало на стълбата, която водеше към горния етаж.

Чорбаджи Юрдан беше страшно възмутен. Наистина, макар и дълго време затворен въкъщи, но и до неговите уши бе стигнало нещо.

Тайната за едно близко въстание беше стигнала до всички, бяха я чули дори и глухите. То се готвеше някъде близо до Панагюрище, зад гори и планини, както беше разбрал Юрдан, и следователно опасността беше далеч от дома му. Сега, от своенравната си дъщеря той разбра, че дори и Бяла черква се подготвя за бунт, „Какво правят турците? Слепи ли са, глухи ли са, та не се сещат, че се копае яма под царщината?“ – мислеше си той.

От дясната му страна се чува детински гласове. Те излизаха от едно прозорче, малко по-високо от главата му, през което в килерчето влизаше светлина.

Юрдан стана да се изкачи по стълбите. На третото стъпало той се спря машинално и погледна през прозорчето. Тогава видя, че и двамата му малолетни сина, от които големият беше едва на тринайсет години, стояха пред огнището, пълно с жарава, и вършеха там нещо. Те бяха тъй залисани в работата си, че не забелязаха главата на баща си, който се мярна на прозорчето.

Едното момче държеше на огъня тиганче и с голямо внимание надничаше над онова, което се вареше или пържеше вътре. Другото с нож изрязваше и изглаждаше някакви лъскави топки, които стояха накуп пред него. Това не беше друго, а изляти куршуми; а в тиганчето се топеше оловото, от което ги лееха в калъпа.

– Негодници! Магарета! – изкрещя побеснял Юрдан, като позна с какво се занимаваха синовете му, и се върна назад с вдигната лула.

Синовете зарязаха лабораторията си, изхвъркнаха като вятър от килерчето и се изгубиха на улицата.

– Хайдуци! Кръвопийци! Изгори-къщи! Проклетници проклети! И те бунт готвят! – викаше Юрдан, като се покачваше бързо по стълбите, защото яростта караше краката му да вървят бързо.

Горе на чардака (*дървения балкон*) той срещна жена си.

– Доне! Да не би и ти да вземаш участие в подготовката на бунта? – попита я той със страшен поглед... – Цялото ми семейство е полудяло!... Ще ме направите на пепел!... Ще изгорите душата ми на стари години!...

И той трудно дишаше и едва си поемаше дъх.

Жена му го гледаше прехласната.

– Пенчо! Пенчо! – завика той. – Къде се е дянал? Да питаме него какво прави... Щом малките леят куршуми, той пък трябва да лее топове *(да прави оръдия)* ... Негодници...

– Няма го – обади се жена му, – отиде в К.

– За какъв дявол отиде в К.?

– Може би до кожаря, да му занесе стоте лири.

– До Тосун бей? Той утре трябваше да иде, негодникът!... Как тъй тръгва, без да се обади!...

И чорбаджи Юрдан се запъти към писалището. Той го отвори бързо, разтършува бързо из чекмеджето и измежду тефтерите и книгата. Но не намери вързоп с пари. Вместо него измъкна изпод хартиите един великолепен револвер-лефуше *(пистолет, създаден от френския оръжейник Казимир Лефуше)*.

– Откъде е тоя пищов? Чий е тоя пищов? Кой бърника в масата ми? Аз търся вързоп с пари – намирам револвер!

– Че кой бърка тук освен тебе и Пенчо? – обясни жена му.

– Ах, тоя магарски син! Ах, тоя вагабонтин *(бандит)*! Няма да стане човек от него!...

Ето го и той царски противник! Ето го бунтовник!... Няма съмнение, че той е накарал малките соплковци да леят куршуми... Всички са се захванали с тази работа! Всичките си плетат въжето!... Какво е това безобразие, бе хора! И котките ми дори ще станат бунтовници, ако продължава така... Кириак дойде ли?

– Тук е, връзва чувалите...

Юрдан се запъти тичешком към стаята, където беше Стефчов.

IV. ТЪСТ И ЗЕТ

Стефчов, който беше съдружник на дядо си, с помощта на двама работника връзваше с усукан вълнен шнур чували, които щяха да изпращат за джумайския панаир *(панаира в Ески Джумая, днес Търговище)*, който бива наврѣх Гергьовден. Той беше хвърлил сакото и феса, за да може по-лесно да работи; лицето му, почервеняло сега от работа, запазваше пак своето противно изражение на душевна сухота, безцветност и коравина.

(Джумайски панаир – Ескиджумайският (в днешния град Търговище) панаир е един от най-големите панаири по българските земи на Османската империя през XVIII и XIX век. Посещават го търговци от цялата Османска империя и Европа. Продават се занайтчийски стоки – галантерийни, манифактурни, стъкларски и порцеланови изделия. Стъкларски стоки и столове пристигат от Австрия, презеди и вълнени платове от Англия, бронзови и метални предмети от Русия, сукна и кожени изделия от

Румъния, кафе, шалове и кокосови орехи от Близкия изток. Характерно за панаира е продажбата на породист добитък, най-вече коне. – по Уикипедия)

До прозореца стоеше Лалка, жена му, облечена скромно в синкава рокля, и пришиваше етикети от плат върху завързаните вече чували. Не можеше да не забележи човек по нейното спокойно и бяло лице, разцъфтяло и добило повече женственост, че тя е нещастна в това съпружество, станало не по нейна воля. Простодушна, неопитна, без никаква романтична подкваса на духа, която нямаше как да получи в тая деспотична среда, където бе възпитавана, тя отиде с мъка и със скрити сълзи под венчилото. Но времето ѝ дойде на помощ, както често се случва в подобни ситуации: тя свикна и се примири с новото си положение. Тя не обичаше Стефчов, нито беше възможно да го обикне, но му се покоряваше и се боеше от него. И той не искаше повече от нея. В замяна на сърцето ѝ, което не се беше старал особено много да спечели, той печелеше богато наследство и ставаше пряк наследник на Юрдан Диамандиев. Стефчов беше доволен.

Той изпусна въжето, което дърпаше, за да пристегне чувала, а Лалка изпусна иглата, когато видяха Юрдан, че влезе страшно бледен и разтреперан, с бурни бръчки по челото.

– Е, Кириак? – извика той още от вратата. – Както се вижда, само аз и ти оставаме тук верни хора на царя! Вкъщи и котетата дори са станали бунтовници, купуват револвери и леят куршуми... Огън и пожар се готви, а ние сме седнали да готвим стока за панаира. Аз съм болен, но ти поне нали виждаш и чуваш какво става, а ние влагаме толкова пари в стока в тези размирни времена...

Двамата работници излязоха на пръсти. Стефчов го гледаше смаян.

– Какво гледаш бе, простако? – изкрещя Юрдан. – Аз ти казвам, че и моите деца са заразени от идеята да се борят за Освобождение, децата на Юрдан чорбаджи, най-верния царски човек, при когото идват високопоставени турски големци... Та какво остава за другите, за простия народ! Няколко негодници правят комитет тук, под носа ни, и ние зяпаме като глупаци!

И чорбаджи Юрдан разказа с повече и повече растящ гняв откритията, които направи днес.

– Аз току-що днес се готвех да ида при бея – каза Стефчов. – Те се събират в градината у Бейзадето, нека ги хванат и да ги разпитат. С двеста тояги ще изкажат и майчиното си мляко... Аз още по-рано трябваше да сложа край на тая мръснишка пропаганда против държавата... Който не е доволен от правителството тук, нека иде в Московията (*Русия*) на учителя Климент, а не да разпалва бунтове.

Стефчов отвори вратата и пошушна нещо на някого.

– Ти знаеш ли кои са тези магарета? – попита дядо му.

– Главният е Соколов! – каза Стефчов, като тайно хвърли поглед към Лалка и лицето му се изкриви от злоба. В тая злоба против доктора се смесваше и затаена, парлива като жив въглен ревност. Това окаменяло сърце беше достъпно за любовта само в това ѝ некрасиво проявление.

– Все тоя ли поразеник?

Стефчов отиде и взе да бърка в джоба на сакото си.

Юрдан го гледаше изчаквателно.

– Ето едно писмо, което вчера намерих на улицата, близо до вашата къща.

– Какво е това писмо?

– Подписано е от Соколов... изпраща го в Панагюрище, явно на други подобни престъпници.

– И какви безобразия пише? Плен, огън, пожар, нали?

– Съвсем други работи, уж невинни, пише вътре, но аз се заклевам, че под тях друго се разбира – каза Стефчов, като разгръщаше пак писмото.

– Но Заманов ще го разбере и разтълкува; той е такъв копой (*доносник, който слухти, за да докладва на висшестоящите какво става наоколо*), който подушва бунтовниците от сто уврата място (*отдалече; един уврат е около 1000 кв. м.*).

В това време Лалка беше пребледняла. Тя поляка се измъкна от стаята и слезе долу при майка си.

– Какво ти е, Лало? – попита я майка ѝ.

– Нищо не ми е, мале – каза тя със слаб глас и седна, като подпря глава с ръцете си.

Майка ѝ, заета с пържене на манджата, не обърна повече внимание на дъщеря си. Тя самата беше твърде раздражена и като бъркаше силно с лъжицата в тигана, кълнеше синовете си:

– Да ги прокъса! Да ги изтръшка всичките, дето ще уморят баща си без време!... Едва се е пооправил, а сега ще му прилошее. Да им опустее въстанието! Защо така се разбунтуваха всичките? Пък и Гина, лудетината, та дори и глупавият Генко, и те със сухари ще ги хранят, негодниците! Да се задавят дано!

Влезе така Гинка. Тогавя Юрданица (*съпругата на Юрдан*) стовари гнева си върху нея.

– Защо толкова гняв, мамо? Ти трябва да се радваш... Освен това чорбаджийките (*съпругите на богатите и влиятелни българи*) трябва да дават пример...

– Гино, млък! – изкрещя майка ѝ. – Аз теб не те слушам, ти си луда!

– Не съм луда, а съм народна българка! – отговори разпалено така Гинка.

– Народна българка? Затова ли биеш мъжа си всеки ден!

– Бия го, защото е мой съпруг, но това са си наши лични, семейни работи.

– Ух, лудетино, ти по ли искаш да си българка от баща си? Да знае той, че четеш вестници от Соколов, ще ти метне един голям бой, нищо, че си четирийсетгодишна женурияга...

– Мамо, лъжеш като катунарка (*циганка*)!... Аз по Коледа подкарах трийсет и втората си година. Аз по зная на колко години съм!

Но тоя диалог беше прекъснат от слугинята.

– Како Доне, ела, че на дядо Юрдан му прилоша – каза тя уплашена.

– На, ето сега! Ух, боже господи – извика Юрданица (*съпругата на дядо Юрдан*) и бързо излезе да иде при мъжа си, като заряза тигана на огъня.

Още като се качваше по стълбите, тя дочу раздирателните викове на

Юрдан, който беше получил стомашни колики. Завари го в горната стая, че се превиваше и тръшкаше на земята от неизразимите страдания, които усещаше в червата. Лицето му се беше обезобразило и посиняло; жестоки и отчаяни писъци излизаха от гърдите на стареца, без да облекчат страданието му; те пълнеха с ужас сърцата на всички домашни и се чуваха на улицата.

Пратиха да доведе бързо лекаря един от работниците, но той се обърна и каза, че не го е намерил, понеже отишъл в К. Тогава прибегнаха към домашни лекарства. Ни компреси, ни разтривания, ни локмаруху (*лекарство за стомах, представляващо смес от спирт и етер*), нищо не помагаше на болния. Той се виеше и се свиваше на кълбо, или пък се мятеше от едно място на друго.

Юрданица (*жената на Юрдан*) се зачуди какво да прави.

– Дали да не повикаме доктор Соколов? – обърна се тя въпросително към страдащия.

Стефчов ѝ избъбра нещо с неодобрителен вид.

– По-миналата година го повиках един път сама и помогна – каза Юрданица; и се обърна към мъжа си: – Юрдане, да повикаме доктора.

Юрдан направи отрицателен знак с пръста си и пак продължи да пищи.

– Чуваш ли, аз ще пратя за доктор Соколов? – попита по-внушително Юрданица.

– Не го щя... – изхленчи старецът.

– Ти го не щеш, но аз не те слушам – каза решително Юрданица и се обърна към работника: – Чоно, иди повикай доктор Соколов, скоро!

Чоно тръгна към вратата, но тъкмо стъпи на прага и бе попарен от страшния вик на Юрдан, който приличаше на плач.

– Не го викайте, мари!... Не го ща тоз мръсник, хайдутин...

Юрданица погледна отчаяно.

– Ами да умреш ли искаш? – извика тя.

– Да умра!... Махайте се, проклетници!... – изрева старецът.

След два часа кризата полека-лека се уталожи.

Когато видя, че на дядо му поелекна, Стефчов се облече бързо да отиде на конака (*Стефчов е зет на чорбаджи Юрдан, защото е съпруг на дъщеря му Лалка; затова по стария и все още съществуващ у нас обичай, Стефчов нарича чорбаджи Юрдан „дядо“.*). Валеше дъжд. На стълбите той срещна едно дребно човече.

– Е? – попита той. – Видя ли добре?

– Там са, у Бейзадето.

– В градината пак?

– Не, дъждовно е, в мазето са... Проследих ги... И аз съм дявол (*тук: хитър и умен*)...

Тоя човек беше бившият карнарски (*от село Кърнаре, Пловдивско*) ханджия Рачко...

Той сега слугуваше у Юрдан с *на̀дница* (*ежедневно заплащане за труда*) и заедно с това шпионстваше на зет му (*на Стефчов*).

– Донеси ми чадъра.

След една минута Стефчов бързо излезе през вратата.

Лалка чу разговора от вратата. Тя изгледа с някакъв странен, учуден и уплашен поглед мъжа си. После бързо се покачи по стълбите и се изгуби в една стая.

V. ПРЕДАТЕЛСТВО

Когато Стефчов влезе при бея, той завари там само едно лице: Заманов. Беят и Заманов играеха на табла.

Заманов беше официален шпионин на турската власт и получаваше заплатата си от пловдивския конак. Той беше човек на четирийсет и пет години, но изглеждаше по-стар. Голямото му сухо, черно лице, където мътно светеха две черни подвижни очи, беше покрито с преждевременни бръчки и имаше изражение противно и зловещо. Мустаците му, късо подстригани, бяха силно прошарени, както и косата му, която се подаваше отзад изпод мръсната му шапка, мазна и несресана, а предната част на челото му беше плешива. Той беше облечен в лилаво вълнено сако, отдавна вече износено, чиято мека вълнена яка отвратително лъскаше от мазнина. Висок и строен, той обикновено ходеше с наведена глава, сякаш клюмнала под тежестта на общото презрение. Върху цялата фигура на този човек стоеше печатът на бедността и цинизма. Обикновено живееше в Пловдив и често правеше обиколки и по околните градчета. Беше родом от Бяла черква и познаваше всички, но и него го познаваха всички. Идването му по това време тук смуги всекиго, който имаше причина да се смущава.

Очевидно идваше тук с някаква мрачна мисия. Присъствието му вдъхваше страх и отвращение, той чувстваше това и никак не се притесняваше. Срещаше безочливо и самоуверено презрителните погледи, сякаш искаше да каже: „Какво се чудите? Занаят като всеки занаят: и аз трябва да живея!“ Беше се срещнал вече с няколко първенци и беше искал пари на заем. Разбира се, никой не отказа на такъв честен длъжник и любезен съгражданин. Вероятно, той знаеше вече какво се готвеше в Бяла черква и с една сатанинска усмивка питаше всеки младеж, когото срещнеше: „Как отива въоръжението?“ И за да увеличи още повече смущението на попитания, той добавяше тихо: „Нищо няма да направите.“ И го оставяше попарен на улицата. Някъде завчера беше казал такова нещо на председателя на комитета. Тази негова зловеща откровеност и досадливост правеше да пустее улицата, където минаваше.

Ето защо лицето на Стефчов светна от удоволствие, когато завари тоя могъществен съюзник у бея. Той ги поздрави усмихнато и свойски и седна да гледа играта, като стисна ръката на Заманов.

Старият бей, облечен в черното си закопчано сако, продължаваше много внимателно играта, като поздрави мълчаливо Стефчов. Когато се свърши партията, Стефчов пристъпи изведнъж към целта си. Той разказа по-тънко на бея всичките подробности, които мълвата беше донесла до слуха му, за революционното кипене, което беше обхванало и Бяла черква.

Беят и той беше дочул, че народът започва да се бунтува, но смяташе това за твърде несериозно и за детинска работа и нехаеше, както всичките турски власти тогава.

Сега, когато Стефчов сне маската от очите му, той остана поразен от величината на злото. Той се обърна въпросително и строго към Заманов:

– Христаки ефенди (*господин Христаки*), ние с тебе играем на табла, а около нас се готви бунт!

– Аз съм тук вече няколко дни, но знам всичко това, и по-добре от Кириака – каза Заманов.

– Знаеш и не ми казваш?... Хубаво слугуваш на царя! – извика беят твърде недоволен. – Този господин се показва по-верен стълб на престола.

– Това е мое задължение, господин бей.

Едра пот изби по челото на Заманов. Той каза нервно:

– Тук ако е едно, по други места е сто... Тук ако се пуши сламка, в Панагюрско се пуши цял сламеник, и високото царско правителство не е ни глухо, ни сляпо... То вижда тоя пушек и си трае. То ина своите причини за това... Ще бъде грешка ние първи да вдигнем тук врявата и да се компрометираме напразно. Това, което виждаме в Бяла черква, то е само сянката на пушека, който другаде се издига до облаците... Моето мнение е да не се бърза и да се чака внимателно.

Тия думи угодиха на бея, защото отговаряха на неговата склонност към спокойствие и страх от отговорност.

Стефчов отбеляза това и се ядоса. Той разбра, че Заманов с такова хитро обяснение искаше да укрие своята немарливост и слабо усърдие към интересите на държавата.

– Господин Христаки няма тук ни семейство, ни интереси, ни една скъсана черга и затова философства – каза той жлъчно. – Ако утре пламне нещо, какво губи той?

– Протестирам, господине! – извика Заманов ядосан и побледнял.

– Имаш право, Кириак, аз тези негодници всичките ще ги арестувам! – изкряска беят.

Стефчов изгледа победоносно.

– И аз сега, като размислих, дойдох на това мнение... Да се изловят тия магарета! – каза Заманов след малко с внезапно озлобление на лицето.

– Дето се вика, съгласни сме? – каза беят и въздъхна.

– Да се изловят още тая вечер! – каза Заманов.

– Къде са събрани? – попита беят.

– У Мичо Бейзадето.

– У Бейзадето?... Разбирам сега. Който е по московец от московците, не може да бъде царски приятел... Кой им е главатарят?

– Доктор Соколов – отговори Стефчов.

– Пак ли тоя Соколов? Той ли е сега вместо консула (*Огнянов*)?

– Той, господин бей, само че консуловото (*дейността на Огнянов*) беше играчка пред работите на Соколов.

– Другите кои са?

– Изгонените учители и неколцина още негодници.

Боят погледна часовника си.

– Сега там ли са? – попита той.

– Сега са в зимника (*мазето*). Обикновено се събират в градината, когато е хубаво времето... Там пият ракия и планират бунтове.

– Ами как мислиш?

– От къщата на Мичо Безайдето те винаги излизат по тъмно. Като излязат, нека полицаите да ги арестуват и всичките заедно да ги закарат в ареста на кметството.

– Това не е добра идея – каза Заманов. – Вие ще хванете само тях, без никакви доказателства, и те ще отрекат всичко. Затова трябва да бъдат нападнати в дома на Мичо, в стаята, където заседават, на мястото на престъплението, така да се каже. Да се хванат с книгата, протоколите и с различни документи... Тогава ще бъде чиста работа: черно на бяло... Няма не знам, не чух, не видях. Аз сам ще им направя първия изпит.

Този съвет се хареса на боя. И самият Стефчов беше възхитен от тая мисъл. Шпионинът сега стоеше пред него в цял ръст. Досетливостта на Заманов се равняваше на усърдието му.

– Само това да стане като мръкне – допълни Заманов. – Тъмнината е нужна за подобни нападения.

– Решено – каза боят тържествено и изпляска с ръце.

Появи се едно заптие (*полицай*).

– Тук ли е онбашията (*полицейският началник*)?

– Шериф ага (*господин Шериф – името на полицейския началник е Шериф*) ще се върне скоро.

– Щом се върне, да дойде при мен! – заповяда боят. Заптието излезе.

– Ах, забравих едно нещо – каза Стефчов, като се обърна към Заманов, който се беше замислил мрачно с дълбоки и безпокойни бръчки на челото, сякаш те бяха отклик на мрачните мисли и планове, които трябваше да вълнуват сега дълбочините на душата му.

И Стефчов извади от пазвата си едно писмо и го разгъна.

– Какво е това? – попита Заманов, изтръгнат внезапно от размишленията си.

– Едно писмо на Соколов за Панагюрище.

– Бре!

– Явно го е изпуснал този, който е носел писмото... Днес го намерих точно пред дядовата къща.

– Какво е съдържанието му? – бързо попита Заманов, като взе да наднича над писмото.

– Това писмо е написано условно и е адресирано до някой си Лука Нейчев. Той е прост човечец, обущар в Панагюрище, и всяка неделя минава оттук за пазара в К., но аз съм убеден, че е предназначено за съвсем друго лице, навярно за панагюрския комитет.

– Каква е тая хартия? – попита боят любопитно, понеже говореха по български. Стефчов му обясни.

– Чети, чети, да видим – каза боят, като наостри уши.

Стефчов прочете следните редове:

„Бай Лука!

Надявам се, че сте живо и здраво въщи и жена ви не боледува вече; но вие продължавайте да ѝ давате още от хапчетата, които имате от мен. Как върви търговията при вас? Не съм те виждал от две седмици да минаваш оттук, мисля, че не е по причина на здравето. Когато тръгнеш за насам, купи ми от аптеката на Янаки за десет гроша белладона (*лечебно растение*), че ми се е привършила.

Много здраве на домашните.

Соколов”

– Наистина, това писмо е условно – отбеляза Заманов.

– Преведи го сега на турски – заповяда боят.

– Ако питаш, то казва нищо и много, както искаш да го разбереш – каза Стефчов към боя, па започна да превежда.

– Чакай – спря го боят още в началото, – тука под „хапчета“ трябва да разбираме куршуми!

– Може да е куршуми – отбеляза Заманов.

Боят пухна един облак дим от устата си с горделиво и самодоволно изражение по лицето, като напрегна пак слух.

Стефчов продължи нататък.

– Чакай – спря той пак Стефчов, – той пита за търговията? Разбрах, че пита как отиват приготвянията? Не сме толкова говеда (*не сме толкова тъпи*).

И боят смигна многозначително на Заманов, сякаш искаше да му каже с това мигане: „Не гледай ти Хюсни бей, че е стар, хитра лисица е той и никой не може да го надхитри.“ (*Оттук разбираме, че името на турския бей, поест на турския кмет е Хюсни.*)

Стефчов продължи нататък. Когато дойде до думите: „мисля, че не е по причина на здравето“, той спря пак Стефчов и се обърна към Заманов изпитателно:

– Христки ефенди (*господин Христо*), тук, където споменава болест и здраве, това е малко неясно. Ти как тълкуваш тия думи?

(*Името на Заманов е Христо. Христки е популярната тогава гръцка умалителната форма на името Христо.*)

– Аз мисля, че под болест трябва да се разбира здраве, а под здраве – болест – отговори шпионинът важно.

Боят се замисли. Той прие вид на човек, който е разбрал напълно цялото значение на тоя дълбокоумен отговор.

– Разкрихме ги – продума той тържествуващ.

Когато Кириак пак започна четенето и дойде до думата „белладона“, боят го прекъсна и изкряска весело:

– Ох, тук си е казал истината, казал си го е право: Дебела Бона – и тя е вътре (*и тя участва във всичко това*)!... Аз щом я срещна тая биволица, когато минава, все ми минава мисъл, че у тая жена има много дяволи и че мисли злото на царщината!

Думите на боя се касаеха до шейсет и пет годишната дебела баба Бона, която не пропускаше ни сутрин, ни вечер да иде на черква и минаваше все край конака.

Стефчов и Заманов се усмигнаха. Те обясниха на бея, че тук става дума за билката беладонна, която служи за лекарство.

– Чети, чети още – каза беят позасрамен.

Стефчов продължи:

– „Много здраве на домашните. Соколов“. Край. Това е цялото писмо.

Бейт извика:

– Много здраве на домашните! Сега всичко се изясни!... С една дума, това писмо от първата до последната дума мирише на комитаджилик (бунтовна дейност).

– Но от него нищо свързано не може да се извади – отбеляза Стефчов недоволен.

– Тъмно, тъмничко е – допълни Заманов.

– Че е тъмно, тъмно е – потвърди беят, – но онова, което не разбираме, ще накараме сам докторът да ни го изтълкува.

– Не, любопитно е още сега да знаем смисъла му – каза Заманов, силно вторачен в писмото. – Дай го на мене, аз ще открия тайната, имам един ключ (шифър, начин за разчитане) за бунтовнически писма...

И той сложи писмото в пазвата си (пазвата е мястото между сърдите и облеклото, което си покрива).

– Аферим (браво), Христаки ефенди (господин Христаки – Христо Заманов)!

Стефчов направи мюсюлмански поздрав с доближаване на дясната ръка до челото, устата и сърцето, за да си върви.

– Е, решено е, нали? – каза той.

– Всичко е свършено тази вечер... – потвърди беят. – Иди си спи спокоен, поздравя Юрдан чорбаджи.

Стефчов излезе с щастливо и сияещо лице от бея. Когато достигна до конашката порта (до вратата на кметството), застигна го и Заманов.

– Тази вечер няма да изчезнеш, нали? Ще ръководиш улавянето на господата – каза му Стефчов.

– Разбира се, аз поех този ангажимент – отговори шпионинът. – Кириак, дай ми една лира назаем до утре, че ми трябва – прибави той бързо.

Стефчов се навъси мигновено и бръкна в джоба на жилетката си.

– Вземи тия две рубли (руски пари), повече нямам.

Заманов прие парите и добави тихо:

– Давай, давай още, че ако пошушна една дума на Странджов (Илю Странджов, член на Комитета) какви ги вършиш днес, ще си създадеш проблеми.

И той се засмя, за да покаже, че това заплашване беше една шега.

Стефчов го погледна неспокойно.

– Заманов, ако утре получа известие, че Соколов и другарите му са в затвора, обещавам, че ще ти дам десет лири! – каза той тържествено.

– Добре. Дай сега още три-четири гроша дребни пари за ядене, за да не развалям рублиите тая вечер... Благодаря, сбогом!

И Христаки тръгна по една друга улица, за да отиде в хана (тогавашен хотел-ресторант), където беше отседнал. Когато завиваше до къщата на Хаджи Цачо, той срещна поп Ставри и го спря.

– Благословете, дядо попе! – и му целуна ръка. – Какво правите? Добре ли сте? Доходът добър ли е сега? Повече ли се раждат или повече мрат сега?

– Най-много се венчават! – отговори попът засмян с пресилена усмивка, като се дръпна да върви, уплашен от пронизателния поглед на шпионина.

Заманов го задържа за ръката, като го гледеше изпитателно.

– И му е време за сватба сега, защото утре, вдругиден може да дойде второ пришествие... – И смигна на попа многозначително. Но изведнъж обърна разговора: – Дядо попе, имаш ли петдесет гроша да ми дадеш назаем до утре, че ми трябва?

Лицето на попа се изкриви.

– Попът пари няма, а благословии от него можеш да получиш колкото щеш!...

И с тоя шеговит отговор попът се отдръпна пак, за да тръгне.

Заманов го изгледа строго и му каза тихо:

– Дай тука петдесет гроша, че твоят Ганчо е секретар в комитета... Една думица ако пошепна, спукана ви е работата.

Попът пребледня. Той извади един мицц (*австрийска монета*) и му го остави в ръката, като се сбогуваше.

– Сбогом, дядо попе, не ни забравяй в молитвите си.

– Анатема (*проклет да си*)! – избърбори си попът, като се отдалечаваше.

Дъждът все още росеше.

– Момче, донес ми в ръжена (*метална лопатка за почистване на огнището*) малко жарава (*горещи въглени*) и сложи тук в мангалчето (*железен или керамичен съд, в който се поставят разгорени дърва или въглища за отопление*) – викаше Заманов на слугата, когато влизаше в стаята си.

Слугата го погледна учудено, сякаш искаше да му каже:

– Ти що за човек си, че по това време искаш да се грееш?

– Донеси малко жаравица, ти казвам – повтори повелително шпионинът, като сваляше измокреното си сако.

Слугата донесе в ръжена няколко въглена и ги изсипа в едно мангалче, което извади изпод кревата.

– Иди си сега по работата! – И затвори вратата след момчето.

Тогаво извади от пазвата си писмото, което бе взел от Стефчов, разгъна го, надвеси го над огъня откъм бялата му (*неизписана*) половина и зачака търпеливо. Когато хартията се нагръ, той я вдигна, погледна я и по физиономията му се изписа живо любопитство, смесено с удоволствие: хартията, преди малко чиста и бяла, сега беше напълнена с гъсти тъмножълти редове. Както е известно, комитетите пишеха писмата си със симпатическо (*невидимо*) мастило и буквите ставаха видими само след нагриването им. Обикновено на другата им страна написваха разни невинни и общи фрази, колкото да измамят властта, в случай че писмото попадне в ръцете ѝ. За нещастие, както винаги, тайна не може да се запази, щом я знаят повече от двама души, и прозорливият Заманов също я беше научил.

Писмото, подписано от председателя Соколов, издаваше действията и кроежите на комитета в Бяла черква.

След внимателното прочитане на това опасно писмо по страшното лице на Заманов заигра някаква неопределена усмивка. Той извади мотил и отбеляза нещо на празното място, което оставаше под името на председателя.

И бързо излезе и тръгна към конака.

VI. ЕДНА ЖЕНСКА ДУША

Тъкмо Стефчов излезе днес от дядови си *(от чорбаджи Юрдан, който е баща на неговата съпруга и затова го нарича „дяво“)*, за да иде при бея, след него излезе и жена му.

Дъждът, който беше започнал след обяд, макар и по-ситен сега, още валеше и по всичко личеше, че ще вали до вечерта, защото небето беше покрито с тежки и гъсти облаци.

Подслонена под чадъра, тя бързо вървеше по улицата. Беше толкова объркана и смутена, че не отговори на никого от оння, които я поздравиха, нито усещаше, че дъждът, който беше вече полегато, веял и от вятъра, мокреше цялата ѝ дясна страна до рамото. Тя скоро достигна до мегдана, където е мъжката черква, през двора на която се минава за калугерския метох.

Тя едва тогава спря под една стряха *(долната, наклонена част на покрива, която пази сухо около стените – виж картинния речник на корицата)* и остана учудена защо дойде тук – беше тръгнала по посока, протнаоположна на Стефчовата къща. Тя се сети, че отиваше да спаси Соколов от неминуема опасност. Тя се учуди, че толкова го обича!... Беше се решила на това, без дълго да мисли, без самата тя да знае как, подтикната от някаква невидима сила. Тя едва тук се отрезви малко и смаяна се замисли как ще помогне. Даде си сметка колко трудно беше това. Знаеше, че сега Стефчов е при бея и му предлага да хванат Соколов; знаеше, че Соколов сега е на заседание у бай Мичо. Но как да му съобщи за опасността? Да отиде сама до Мичови, уж на гости при жена му и на нея да каже какво става, беше неудобно, неприлично, почти безумно. В тоя дъжд тя да иде на гости у Мичовица *(жената на Мичо)*, когато бяха тъй далечни и чужди и мъжът на която беше скаран по един важен въпрос с нейния баща, беше нещо твърде унижително и грозно. Освен това, с кои очи да отвори уста и да каже на Мичовица, че тя, жената на Стефчов, тъй живо се интересува от съдбата на Соколов, млад и симпатичен, но лекомислен човек, и е презряла всякакво приличие и благовидност, само и само да му бъде полезна!... При това, не щеше ли тя неволно да компрометира мъжа си, да го изкара предател и да го опозори?... Защото и да скриеше името му, всеки щеше да се сети, че Стефчов издава жертвите, които тя отива да спаси. Той и така щеше да бъде забелязан, че днес е бил на конака. Боже, защо е толкова лош?... Всички тия мисли ѝ минаха като мълния през ума. Не, грозно, грозно нещо, невъзможно е... А дъждът ставаше още по-силен и пороен и тя стоеше под стряхата, като в обсада, безсилна, немоцна и смаяна. Да

можеше поне да зърне някой познат и да му каже, да го помоли да отиде и да съобщи. Но по това време не минаваше никой. Дъждът падеше като от ръкав, на чучури. От небето просто шуртеше вода и бяха обезлюдени всичките улици, както и широкия площад, където стоеше. Тя изпъшка с отчаян вид. Видя се колко е смешна и нещастна, колко е трудно да бъде провидение *(да прамени нещата, да повлияе върху съдбата)*. Тя чувстваше колко е странно нейното положение сега, запряна под една чужда стряха *(притисната до стената на една чужда къща, застанала под стряхата, за да се скрие от дъжда)* на улицата, когато ѝ трябваша двадесетина крачки, за да влезе в метоха и да иде при леля си. Но не, тя там нямаше работа, там нямаше да намери помощ, не натам беше нейният път!... Тя не би могла да остане нито минута при калугерицата *(при монахинята Хаджи Ровоама, която е нейна леля, сестра на баща ѝ)* и да слуша нейните празнословия, когато сърцето ѝ прекипяваше от горчивина и безпокойството за Соколов и я алудяваше. В тези скръбни обстоятелства я поуспокояваше само едно: поройният дъжд, който я обсаждаше тук, навярно задържаше и полицейските хора в конака; тя беше уверена, че Соколов още не беше нападнат и следователно още оставаше надежда, макар и малка.

Изведнъж радостна мисъл озари ума ѝ. „Да ида у стрина Недковица – каза си тя. – По техния Ташо ще пратя съобщение.“

Действително, у стрина си Недковица, която живееше наблизко, Лалка можеше свободно да изкаже всичко като на свой човек и да натовари без никакъв страх момчето ѝ с деликатната мисия.

Тя напусна стряхата, която я пазеше от дъжда и храбро тръгна напред през дъжда и лъпавицата *(валеж от дъжд и сняг, придружен с вятър)*. Тя прегази мътната вада, която сега бе ненадейно придошла голяма, водата ѝ стигаше до прасците на краката, и продължи пътя си нагоре към площада, блъскаше в лицето от силната вейвица и дъжда.

Тя се озова вир-вода у стринини си. Стрина ѝ я прие смаяна, че иде в такова време.

– Ух, ух, как си се измокрила! Къде в такъв дъжд? Свалѝ горната си пола, че си вир-вода! – викаше стрина ѝ, като я посрещаше на пруста *(в коридора пред стаята)*.

– Стрино, тука ли е ваш Ташо?

– Че не се е прибрал от отзарана... Ветрогон, по цял ден скита, нали го знаеш? Защо ти е?

– Сбогом, стрино – и Лалка отново взе чадъра си. Тя приличаше на пъян човек.

– Къде, къде? – развика се въздивена стрина ѝ *(учудена леля ѝ)*.

Лалка изскокна на улицата.

За щастие, дъждът спря, небето се раздра на едно място и слънцето пак блесна весело.

Една тънка, почти невидима сега роса още ръсеше из утихналия въздух и блестеше на слънцето като исполински *(ограмни)* прави жици от паяжина. Чудна дъга се изписа на небето, като потапяше единия си светлоцветен край в тъмното гърло на планината. Шуместите върхове на дърветата в

дворищата се зеленееха сега още по-пресни и по-весели; облаците бързо се разбягваха; светлата лазур на небето се разпростираше победоносно. По улицата се появиха минувачи. Лалка се почувства сега по-бодра и на сърцето ѝ стана по-леко. Тая дъга, която зарадва небето, вля в нейната душа надежда. Тя с трепетно сърце се вираше във всеки, когото срещнеше, дано познае някой близък човек.

Внезапно ѝ дойде на ума Колчо Слепецът, чиято самоотверженост бе спасила Огнянов от подобна опасност.

– Боже, дано сега да видя Колчо! – въздъхна тя, като хвърляше смутен поглед към чуждите и равнодушни лица, които срещаше.

Случаят, който често си играе с хората и дава най-странни, нелогични обрати на съдбата им, прояви каприз и сега: на петдесет крачки от себе си тя съзря Колчо, който полека и пипнешком крачеше нататък с тояга в едната ръка, а в другата с още разпънат чадър.

Зарадвана, развълнувана, тя се отклони от пътя си и тръгна да настигне слепеца. Той се намираше точно на улицата, която отиваше към Бейзадето; навярно, и той отиваше у тях, защото Лалка знаеше от Рада, че Колчо имаше свободен достъп до заседанията на комитета и не пропускаше нито едно от тях. Тя бързаше, тя ускоряваше стъпките си все повече и повече и едва не тичаше.

Очите ѝ се бяха втренчили в черното сако от мек вълнен плат на слепеца, твърде дълго за късия му ръст, и в големия чадър над главата му. Тя не виждаше вече никого от ония, които срещаше: ни Бързобегунек, който я поздрави с лява ръка, ни Хаджи Смион, който ѝ викаше нещо отсреща; дори да срещнеше самия Стефчов, тя не би го познала. След две-три минути Лалка беше на две крачки зад слепеца. Той все вървеше спокойно, с мечтателния вид на слепците. Когато се изравни с него, тя се озърна наоколо: нямаше никой обезпокоителен свидетел. Тя продума тихо:

– Колчо, Колчо!

Но от вълнение гласът ѝ замря още в устата и тя самата не се чу.

Колчо се отби и влезе в обущарската работилница на Иван Дудито. Това изчезване стана така бързо и ненадейно, че на Лалка ѝ се стори, че някаква невидима сила го дръпна грубо в отворената врата на дюкяна (*тук: на обущарската работилница*).

Лалка пак остана сама; сама сред тая оживена улица, която сега ѝ се стори пустиня. Мярна ѝ се само нещо черно в тая пустиня: то беше едно заптие с пушка на рамо, но то ѝ заприлича на пет, на десет, на дваисет, на цяла тълпа заптиета (*турски полицаи*)... Виеше ѝ се свят, мислите ѝ се объркаха, не усещаше дали е будна или спи. Тя продължи да върви напред неосъзнато.

Не помнеше по кои улици мина, как и кога се озова у дома си. Тя беше цялата в огън: главата ѝ бръмчеше, всичките ѝ стави сякаш се разглобяваха. Чувстваше страшно прималяване и слабост и едва влязла в стаята, падна на миндера в несвяст.

У Лалка се появи силна треска – висока температура, която за кратко време щеше да я заведе в гроба...

VII. КОМИТЕТЪТ

Тоя път заседанието, вместо да стане в дворската градина на бай Мичо, под мискетката ябълка (под ябълката сорт „Мискет“) и високите чешпири, поради дъжда, стана в стаята му.

Стефчовият човек беше харно (добро) видял. (Стефчовият човек живееше хубаво.)

На ниските миндери седяха членовете, около десетина на брой. Между тях бяха и неколцина наши познайници (литературни герои от този роман, които вече познавате). На първо място – главата на семейството, председателят Соколов, поп Димо, Франгов, Попов, Николай Недкович, Кандов, който днес беше приет с ръкопляскане, също и г-н Фратю, върнал се за Великден от Влашко и приет след много молби и извинения. Той забягна във Влашко още след Андреевден, като си даде честна дума да не се бърка вече в политиката.

Той благополучно пристигна в Букурещ, където, след като се видя в безопасност, пак стана разпален патриот и републиканец и се представи пред емигрантите като жертва, избягала от въжетото. После написа без подпис една статия, с която препоръчваше България да стане република. Но Каравелов, зает със своята балканска федерация под ръководството на княз Милан, изруга това знаменито произведение.

(Любен Каравелов (1837-1879) е един от ръководителите на нашето Освободително движение, блестящ публицист, класик на българската проза. През 1870 г. е начело на Българския Централен революционен комитет в Букурещ. През 1874 г. Каравелов, под влиянието на разгрома на вътрешната революционна организация в България и след своето разочарование от възможността за осъществяване на национално-освободителните задачи по революционен път, се отказва от ръководството на БЦРК и се заема с просветителска дейност.)

(Балканска федерация – проект за федеративна държава, зародил се в края на XIX в., който включва България, Сърбия, Хърватия, Румъния, Гърция и др.)

Фратю го предложи тогава на Ботев – за в. „Знаме“, но и там имá същата участ (Ботев бълнуваше тогава за всемирен социализъм).

(Вестник „Знаме“ 1874-1875, главен редактор Христо Ботев)

Тогава Фратю отиде и се фотографира в хъшовски дрехи, наострен като таралеж, с оръжие. Но после помисли, че не е благоразумно да пръска таквава обезпокоителни образи, и сложи и тях при републиканските статии... Останалите членове бяха: Илю Странджов, ботушар, бивш заточеник и страшен главорезец; Христо Врагов, търговец, Димо Капасъзът (Димчо Разбойника), който се наричаше още и Безпортев и Редактор, чизмар (който прави войнишки ботуши, като на „котарака с чизми“), хром (куц) и вечен съзаклетник (заговорник, конспиратор).

Един член отсъстваше: Пенчо Диамандиев. Той бе отишъл в К. да купува пушки за стоте лири, вместо да ги връчи на Тосун бей (вместо да ги даде на турския кмет/феодален владетел на град Карлово Тосун бей), както му бе заповядано. Мръкваше се вече.

Макар започнало още по обед, заседанието още продължаваше и както се виждаше, щеше да се проточи и през нощта. Освен всичко останало, красноречивият и пламенен език на Каблешков омайваше душите на членовете, които от два часа насам гледаха безгласни и зяпнали го слушаха.

Каблешков, една от най-симпатичните и оригинални личности измежду рояка апостоли, които приготвиха априлското движение през 1876 год., беше 26-годишен момък, среден на ръст, твърде сух и слаб, с бледно, мургаво лице, с мустаци едва поболи и с черна като въглен коса, в която той постоянно увираше пръстите си, за да я повдига, и която пак падаше на небрежни кичури върху широкото му умно чело. Само очите му, живи, с огнен и пронизателен поглед, от който светеше ту възторгът на пророка, ту вдъхновението на поета, озаряваха и облагородяваха тая физиономия, изпита от треската и изцедена от труд и бдение.

Никой поглед не можеше да устои на силата на неговия, в който се отразяваше като в огледало могъща, буйна и снажна душа, непредполагаема в тая безсилна и дребна снага *(в това слабичко и дребно тяло)*.

Той беше облечен със синьо късо палто от мек вълнен плат и с черни панталони и жилетка за костюм, силно ожулен и от постоянните движения и пътувания на кон. Той и сега ходеше непрестанно назад-напред из стаята и продължаваше да говори разпалено, прекъсван често от упорита кашлица.

– Да, помощта, главната помощ се намира в самите нас. Ние сме толкова силни, че сами ще се разправим с гнилата Турция. Турция е слаба, финансово е съсипана, турският народ е осиромашал и ще остане настрана. И той самият пъшка под игото. Войската е деморализирана и не заслужава внимание. Вземете за пример Херцеговското въстание – хиляди и хиляди войски се изпращат, а въстанието е още в разгара си, и при това кой го прави? Една шепа народ! А какво ще стори тая разнебитена и уплашена държава, когато въстанем ние?... Ние в един ден ще въстанем сто хиляди души! Нека пращат тогава... за кого по-напред? При това, само ние ли ще сме? На запад от Турция се намира Сърбия и черногорските соколи – готови да нахълтат; зад гърба ѝ се намира Гърция, която няма да стои и да чака... Херцеговина и Босна ще пламнат от край до край; Крит, и той също... Добавете към това и революцията в Цариград, която само чака смутно време да свали султан Азис... Хаос навсякъде... Нашето въстание ще бъде гробното опело *(църковен обред при погребение)* на турската империя!...

(да свали султан Азис... – Султан Абдул Азис е 32-рият султан на Османската империя. Той потвърждава смъртната присъда на Васил Левски. Жестоко потушава въстанието в Босна и Херцеговина и Априлското въстание в България през 1875-1876. През май 1875 г. обявява финансов банкрут на Османската империя. Това е една от причините да бъде дестронизиран от Младотурската партия през 1876 г. Свален е с преврат на либералните кръгове заради неуспехи в управлението, Априлското въстание и убийството на германския и френския консули от фанатизирана мюсюлманска тълпа в Солун през 1876 г.)

Погледът му гореше като два въглена в полуирака.

– Ти забрави още едно – обади се Мичо Бейзаето, – Русия. Дядо Иван ще полети от север към Цариград и... и край на Османската империя! Пророчеството дума по дума ще се изпълни.

Той разбираше пророчествата на прословутия Мартин Задека, в които вървеше дълбоко.

(Мартин Задека е латин автор на книга с пророчества за политическите събития в предстоищото тогава столетие, издадена на немски език в края на XVIII век и позваща се с известна популярност в България в годините на турското робство, защото в нея се предсказва падането на Турската империя.)

– Кои места ще бъдат готови за въстание? – попита Франгов.

– Цяла България! – отговори Каблешков. – Пловдив с Пазарджишко се готвят, родопските села с Батак се въоръжават тайно; Търново, Габрово, Шумен ще запалят Източна България; в Западна – изобщо няма войска... Копривщенци с Панагюрище и Стрелча ще завардят *(ще направят засада на)* проходите на Средна гора; вие и вашите съседи, отсам и оттатък, ще заловите *(превземете)* Балкана, а Балканът е крепост, която милион войска не може я взе *(не може да я превземе)*! България ще скокне като един човек. Нашето въстание ще бъде чудо в историята на Европа! Европа ще си прехапе устните!... Аз ви уверявам, че Портата *(Високата порта, висшият държавен орган в Османската империя – дворецът на турския султан и турското правителство)* няма да прибегне до въоръжено потушаване на въстанието. Тя ще бъде принудена да се споразумеє с нас и да приеме нашите условия... Друго спасение няма за нея...

(Цяла България се вдига... – през думите на Тодор Каблешков, Вазов в горните редове излага в основни линии плана за народно въстание, разработен от Георгиевския революционен комитет през 1875 г.)

Каблешков говореше с въодушевление. Като развит човек, той навярно ясно виждаше положението, което представляше в лъжлив вид *(тук: по-оптимистично)*. Но той беше увлечен от силата на идеята си и всички средства за нейното постигане му се струваха възможни. Само тая възвишена вяра в светостта на делото, на което служеше, обясняваше умишлените или искрени уверения на тая честна душа. А те действително бяха така убедително-красноречиви, че не извикаха никакво възражение. Всички бяха убедени вече в това, в което ги убеждаваше Каблешков. Очевидно бе, че всичко щеше да стане точно така.

– Какви условия ще можем да представим *(предложим)* на Портата, ако влезе в споразумение? – попита Попов.

– Няма да има друг избор, освен да се споразумеє с нас? – отбеляза поп Димчо.

– Големи трудности ще има – каза Безпортев.

– То е последен въпрос – отговори Каблешков, – но засега мислим ето какво: България от Дунав до Арда и от Черно море до Бяло море ще бъде княжество, зависимо от султана, с вътрешно самоуправление. Екзархия небутната *(независима национална православна църква, начело на която стои български екзарх)*; данък определен на Турция; войска българска, половината офицери – турци, отначало...

– А княз? – попита Христо Врагов.

– Да, княз? – прибави Безпортев.

– Един европейски принц!

– Бре!

– Но ти не каза нищо за Русия, тя дали ще ни помогне, както твърди бай Мичо? – обърна се попът.

– Попе, не ставай дете бе – скара му се Мичо начумерено, – може ли иначе?... Руски генерали още отсега чакат в Букурещ!

И той погледна въпросително Каблешков. Погледнаха и всички към Каблешков, за да чуят потвърждението на това. Каблешков разбра това, придоби тайнствен вид и продума тихо и поверително:

– Само първата пушка да гръмне, и двуглавият орел ще разпери крилете си над нас!

(двуглавият орел – Руската империя; Двуглавият орел става официален герб на Руската империя през 1857 г., утвърден от император Александър II.)

И той погледна с тържественост.

Всички лица засияха.

– Аз мисля – подзе господин Фратю, – най-хубаво е да бъде република, тя може да се нарече „Балканска република.”

– А може и царство – отбеляза Франгов.

– О, ще ни преседне! – каза поп Димчо. – Ти само това си знаеш.

– А бе каквото и да е, само да се освободим.

– И аз съм за републиката – обади се друг.

– А бе казахме го, това е друга работа... Как ще се управляваме, кой ще бъде княз и прочее, и прочее, това да го оставим на Горчаков *(руски княз и министър на външните работи на Русия по това време)*.

Нека дипломатите умуват – каза Мичо Бейзадето.

– Ей, ей, господа – извика Соколов, – стига сте се заплесвали и дипломатствали, че времето е скъпо. Утре ще пукне пушката в Балкана и ще ни завари, че още не сме решили въпроса: република ли да бъдем или комедия... А нас сега ни чака работа ... Дявол да ви вземе републиките!... Още неседнал на магаре, замахал крака *(радваме се предварително, преди да сме постигнали нещо реално)*... Аз предлагам едно нещо: да забраним дипломацията *(тук: излишното говорене)* на заседанието ни, нейното място е в Ганковото кафене.

– Правилно, така е – каза Каблешков, – не ще думи, господа, а работа... Аз ви изложих положението, а сега да видим вие какво вършите. Да не си губим времето.

– Истина е, ние имаме тая слабост да дипломатстваме. И Бойчо, бог да го прости, малко ли ни съдеше? Ама такава е жилката на белочерковци – каза бай Мичо.

– Ах, господа, много нещо изгубихте в Огнянов, и вие, и България – каза Каблешков покъртен и въздъхна дълбоко.

Възпоминанието за Огнянов замрачи всички лица. Неговата загуба остана в тяхната среда празнота, голяма колкото пропаст. Те се спогледаха и се умислиха мрачно.

Трагичният образ на Огнянов се изпречваше пред тях, кървав и ужасен, но неуловим. На всички тежеше куршум на гърдите... Сякаш им беше съвестно, че те живеят, а героят е умрял.

VIII. КОЛЧОВИ ВЪЛНЕНИЯ

Някакво бързо тичане по пруста (*дървения коридор пред стаята*) привлече вниманието им. Наставаха, за да видят през прозореца. Но стъпките вече се чува зад вратата.

– Това беше Колчо! – каза Недкович.

– Ти не си видял добре – възрази Мичо. – Как може сляп човек така да припка.

– Тая работа не е чиста – отбеляза поп Димчо.

Членовете на събранието неволно поизтръпнаха. Вратата се хлопна или по-точно се издъни.

Колчо се втурна като вихър вътре. Той се задъхваше.

Всички очакваха приковани.

– Наши хора ли са тук? – попита с прекъснат глас.

– Всичките са наши. Какво има, Колчо? – попита бай Мичо.

– Вива! Да живеят! Радост и слава! Радвайте се, братя! Полудейте и аз ще полудея! – викаше Колчо като безумен, хвърли си феса нагоре, пляскаше с ръце, скачаше един аршин (*около 80 см*) високо, напипа случайно бай Мичо и взе да го целува по бузите, по ушите, по рамото... и да го задушава с прегръдки. Бай Мичо се оттегли постреснат. Тоя неестествен, истеричен пристъп на радост порази всички. Помислиха, че горкият слепец е изгубил разума си.

– Какво ти е бе, Колчо? – попита състрадателно докторът, като търсеше по лицето му симптомите на бясна лудост.

– А бе не се ли сещате бе? Жив е! – викаше Колчо, като се хвърли сега върху доктора. – Вива! Графчето ми е живо.

– Как? Бойчо?

Този въпрос изхвъркна едновременно от десет уста.

– Жив е бе!

– Колчо, шегуваш ли се, или някой те е излъгал? – каза бай Мичо строго.

– А бе жив, жив, бай Мичо! Стисках му ръката, милвах го по бузите, слушах му гласеца, почти го видях! Още ли не вярвате?

– Къде е?

– До вратата чака, а мене ме прати да ви предизвестя... Напипа ме тъкмо като отварях. Още по ръцете го познах...

В тоя миг видяха, че вратата на двора се отвори и през нея влезе селянин. Той беше с опърпана шапка, увит в широка селяшка козяница (*бръсна дреха от козя вълна*) и с две пилета в ръка. Едното му око, вероятно болно, беше превързано с кърпа.

Ако не беше станало дума за това, никой нямаше да се досети, че тоя селянин е Огнянов. Сега го познаха изведнъж всичките.

Те го познаха повече с духа си, отколкото с очите си.
Мичо изскочи на вратата и извика спокойно и престорено:

– Бай Петко, ела, ела, да видим какво правите.

Но гласът на бедния подпредседател беше схванат и глух, сякаш го стискаше някой за гръкляна.

Огнянов мина бавно през двора, разкалян от дъжда, качи се тежко по стълбите и каза дебело:

– Ще нацапам одъра с калните си цървули, бай Мичо, ама прощавай...

(Одърът е ниско дървено легло, само на една педя от пода, което заема почти цялата стая, застлан е с черги и възглавници.)

И Огнянов влезе в стаята.

Спуснаха се, запрегръщаха възкръсналия. Разпитвания, възклицания, излияния, чудо радост! Огнянов външно оставаше най-спокоен.

Когато се уталожиха, бай Мичо каза просълзен:

– Председателю, заеми си мястото, заседанието не е свършило!

– Приемам, но само за днес – каза Бойчо усмихнат и седна в ъгъла.

Сега видяха, че и на него очите му се бяха насълзили. Това беззаветно горещо участие на другарите му по дружба и по идея го покърти до дъното на сърцето.

Бай Мичо посочи Кандов и каза:

– Ето и Кандов ни стана днес брат.

Огнянов срещна погледа си с Кандовия.

– Господин Кандов, България заслужава да се потрудим за нея.

– Даже да умрем – отговори Кандов.

А бай Мичо се любуваше на Огнянов и не можеше да му се нарадва.

– Няма да те дадем сега лесно, Бойчо – каза той и излезе на пруста *(с коридора)*. – Велизарий! – извика той там. – Донеси два̀сет цепеници от избата и ги нареди тук!

Синът му донесе два̀сет пушки от скривалището и ги изправи зад вратата.

– Заклучи сега вратата с ключа и с катинара.

IX. ОГНЯНОВ ПРЕДСЕДАТЕЛСТВА

Заседанието под ръководството на Огнянов продължи.

Каблешков си отиде. Беше го втресло.

Разгледани бяха много важни въпроси. Между тях бе и въпросът за защитата на града, защото жителите му бяха постоянно нащрек, плашени от мълвата за турско нападение.

Ганчо Попов бе натоварен с устройството на тайната стража, която нощем щеше да пази покрайнините на града. Бяха взети още разни предпазни мерки за приспиване бдителността на полицията. Беше прочетено писмото от панагюрския комитет.

То беше дълго и съдържаше куп наставления, заповеди, разпореждания до комитета, действията на който трябваше да хармонират с общия план на организацията на въстанието. То носеше подписа на Бенковски. Странджов представи сметка за куршумите и барута, които е приел и раздал, както и за склада на пушките, още недоплатени и затова задържани в К.

– Значи, въоръжаването върви добре – отбеляза Огнянов.

– Можем да посрещнем цял турски батальон с огън и да се държим двацет дена на шанцовете (*окопите, укрепленията*) – каза поп Димо.

Шанцове никакви нямаше, разбира се; попът наричаше така ниските огради на бостаните (*градини за чушки, домати, дини, пъпеши*) извън града.

– Но ако ни бият с топове (*оръдия*)? – попита Недкович.

– Това е лошо! – каза поп Димо угрижен.

– И ние можем да поставим (*да доставим топове*) – отбеляза господин Фратю. – Аз на драго сърце давам нашия дървен кутел (*тясна и висока дървена каца за биење на мляко – по време на този процес се получава масло*). Той ще гъри като немско оръдие... И други нека да дадат! Така ще стане цяла артилерия. – И Фратю изгледа гордо наоколо.

– От твоя кутел нищо не става... Да събираме пукнати кутли (*спукани тесни и високи дървени каци*) от бабичките, това е смешно даже да се говори – възрази Огнянов. – А пък топове че трябва, трябва. Дори само техният гърмеж действа страшно на неприятеля... Могат да се направят топове от черешови дънери, добре пробити със свредло и обвити здраво с обръчи. Такива топове е имало и в поляшките (*полските, в Полша*) въстания.

Мнението на Огнянов бе одобрено и прието единодушно.

– Букчето ще ги направи – каза Мичо.

– Букчето? Та ние се знаем – извика Огнянов.

– Познаваш го, кацаря (*занаятчицката, който изработва каци, бурета*)? Той е славен! – каза докторът.

– А черешови трупи (*дънери от дървета*)? Кой ще си даде черешите да му ги отсекаат? – попита Врагов.

– Ах, това е дребна работа – каза Недкович. – Аз се натоварвам с тая грижа!

– Прието, с устройството на артилерията се натоварва Недкович – каза Огнянов засмян. – Сега да минем на друг въпрос. Какво имаме още, Ганчо?

– Имаме най-главното: въпроса за парите. Николчо ни прати съобщение от К., че най-късно утре трябва да доплатим пушките и веднага да ги приберем и донесем тук: той се страхува да стоят повече в склада му... Бои се, че турците са подушили нещо.

– Това е важно – каза Огнянов, – трябва да побързаеме... Този човек може страшно да си изпати, ако оръжието бъде хванато, а и други...

– Остави, ами стоте лири, които изпратихме, отиват на вятър – отбеляза Соколов.

– Трябва да освободим по-скоро пушките и да ги скрием тук през нощта... Колко лири трябва още? – каза Огнянов.

– Почти двеста лири.

– Имаме ли ги? – попита Огнянов.

Комитетът се зае живо с този въпрос. Беше предложено сумата да се събере от доброволни дарения. Това предложение бе отхвърлено като неосъществимо. Мичо Бейзадето предложи да се вземат школските пари и после бъдещото княжество да ги върне на общината, но и това предположение отпадна.

Тогава бе предложено да се вземе заем от Курката, като подпишат всичките. Но и това предложение се провали надолу с главата, като най-неприемливо. Въпросът за парите измести всички други, но изход не виждаха.

Всички тия работи, които сега предизвикват усмивка, тогава се мислеха и вършеха от хора, които иначе бяха сериозни. Обаятелният блясък и новостта на начинанието, гледано през призмата на въображението, замъгляваха разсъдъка им. Само фанатичната вяра в едно нещо води до такова заслепление ума.

Огнянов слуша всички тия разговори намръщено.

– Аз ще намеря парите! – каза той изведнъж.

Всички го изгледаха учудени.

– Откъде ще ги вземеш? – попита Врагата неволно.

– Това е моя работа – отговори Огнянов.

Тоя отговор пресече смелостта за други въпроси.

Ганчо Попов поиска думата.

– Господа, вече е късно, та преди да е приключило заседанието на комитета, нека свършим и тази работа. Има някои нови членове, които още не са се подписали под протокола на съзаклатието (*заговора, бунта*). Нека заповядат да си напишат имената.

И той сложи дивита (*металната кутия с пера за писане и мастилница*) пред тях.

Новите членове бяха Врагата, господин Фратю и Кандов.

Последните двама подписаха без колебание, но първият стори това не без вътрешна борба.

– Братя – обърна се той смутено, – ами ако турците хванат този документ? Отивам си за права бога (*ще пострадам незаслужено, без вина, напразно*)...

– Как за права бога (*Как така напразно*)? Не си ли съзаклетник (*участник в заговора, в бунта*) и революционер? – попита Франгов.

– Такъв съм, братя, но аз имам къща.

– И ние имаме – слагай името си там, да го има черно на бяло – каза поп Димчо сърдито.

– Врагов, срамота! – извика Огнянов строго.

Врагата подписа със съкрушен вид. Но вместо „Христо Врагов“, както в търговските си писма, той се подписа с променено име: „Ристо Врагата“, както произнасяха името му. Той употреби тая хитрост за всеки случай...

Х. ЕДИН ШПИОНИН ПРЕЗ 1876 ГОДИНА

Навън се беше стъмнило напълно.

– Господин председателю – обади се Кандов, който досега мълчеше, – искам думата!

– И аз щях да я искам – отзова се господин Фратю. – За да предложи да приключим заседанието. Обадиха се и други, които подкрепиха Фратю.

– Искам думата! Аз ще направя едно друго предложение – за Стефчов! – повтори студентът натъртено.

– Добре, че се сетих – пресече го Франгов, – днес Стефчов е бил на конака при бея, двама със Заманов... А неговият човек Рачко Пръдлето е обикалял по тези места и е надничал, когато сме влизали през малката вратичка на градината.

– Рачко? – каза неволно Огнянов. – Аз го познавам тоя идиот, в Карнарския хан...

– Как, истина ли е, че си го завързал?

– Той разказваше нещо такова, но никой не му вярваше? Нали знаехме, че си умрял? Той е малко халосан *(смахнат)*.

– Истина е, каквото ви е разправял – каза Огнянов, който днес в краткото изложение на приключенията си пред комитета дори не се бе сетил за тая дребна случка. – Но това оставете настрана... Значи Стефчов още шпионира, както преди? Ах, тоя мерзавец! – И лицето на Огнянов кипна от негодувание.

– Искам думата! – извика Кандов.

– Кандов, говорете! – каза Огнянов.

– Аз със сигурност знам, че Стефчов е предал Огнянов и той е виновник за толкова нещастия! – каза студентът.

Очите му сега светнаха като два въглена и той ги впери въпросително в Огнянов.

– Не е, не е Стефчов, Мунчо е – възразиха всички.

– Лъжете се страшно, господа! – и студентът, като скочи прав, им изложи с развълнуван глас откритието, което бе направил случайно. Той подкрепи думите си с необорими доказателства.

Сега всички пламнаха от необуздан гняв. Раздадоха се сърдити викове и псувни. Истината за Стефчов беше разкрита.

Огнянов се наведе с бурни бръчки на челото.

– Прав беше Бенковски, когато казваше, че сме баби.

– Ето и тая вечер ни е шпионирал!

– Кой знае какво ни се върти над главата.

– Ние действаме така открито и така се разгащихме *(разпуснахме се, държим се прекалено неорганизирано)*, че ме е страх – каза Франгов.

– Огнянов, кажи своето мнение! – обърна се Соколов.

Огнянов, за минута унесен в някакви размишления, трепна и каза:

– Моето мнение е, че направихме голяма глупост, че още на времето не отнехме на Стефчов възможността да върши предателства.

– По какъв начин можехме да сторим това? – попита поп Димо.

– Чрез унищожение – смърт.

– И революционният устав предвижда само такова наказание – отбеляза Попов.

(Революционният устав е документ за работата на тайните революционни комитети и задълженията на техните членове, разработен от Васил Левски и утвърден през 1872 г. от Централния революционен комитет в Букурещ.)

Възцари се мълчание.

– Господа! Аз предлагам услугите си да убия тия дни Стефчов! – извика студентът.

Всички изгледаха учудено Кандов.

– Кандов! Ти бързаш! Стефчов е мой, друг няма право! – извика докторът. Очите му горяха от дива злоба.

– Как! – извика с отчаян глас Кандов. – Аз пръв предложих и аз пръв открих престъплението му.

– Стефчов е моя жертва и аз на никого не я давам – избъбра мрачно Соколов.

Кандов протестираше.

– Жребий! Жребий! – развикаха се някои членове.

Но нито Кандов, нито Соколов се съгласяваха да теглят жребий. Всеки се страхуваше да не изтегли празно. Сякаш се касаеше не за убиването на един човек, а за добиването на един трон.

Тогава Огнянов каза авторитетно:

– Ако става дума за това, кой има повече право да унищожи този предател, то аз отнемам това право и на двамата ви. Аз съм негова жертва, аз имам предимство пред вас. Но имам едно възражение: това убийство може да повреди на делото ни, намирам го за несвоевременно. Предлагам ето какво: наказанието на Стефчов да се извърши в първия ден на революцията. Стефчов да падне първа жертва.

Това мъдро предложение беше одобрено.

Кандов остана попарен. По Соколовото лице се изобрази тържествуващо самодоволство; няколко минути той остана замислен, чужд на разговорите и с поглед устремен в пространството. Най-после погледът му светна необикновено, две страшни бръчки събраха челото му и на устните му затрептя някаква демонична усмивка.

Той скокна бързо, излезе навън и прати известие на Нечо Павлиов да не пуска тази нощ Клеопатра; тя му трябваше за Стефчов! Защото за предателя той намисли такава ужасна смърт.

Когато след една минута се върна, той ги завари да говорят за Заманов.

– Завчера го срещнах – дошъл е от Пловдив – казваше Ганчо Попов. – Изведнъж се приближи до мен и право в очите ме попита: „Как върви вашата работа?“ – попита ме и ми смигна да се сетя за каква работа става дума. И започна да ме разпитва, за да изкопчи някоя дума. Станах вир-вода, докато бях с него... Не ми дава мира мисълта, че тоя проклетник е подушил нещо.

– Дявол да го вземе тоя погански син – каза Мичо ядосан. – Роднина ми е, но се гнуся от него като от леш *(изгнил труп)*.

– Колко майки е разплакал този изверг! – каза поп Димчо. – Този, който го премахне, дори да е затънал в грехове до шия, ще стане чист като ангел пред бога... – И поп Димчо навери благочестиво една плоска *(малка бутилка)* с ракия, която извади от пазвата си и я подаде на Странджов.

В това време някой силно почука на вратата.

Всички трепнаха. Пред тях се появи призракът на едно предателство. Соколов грабна револвера и се втурна към вратата.

– Кой тропа? – попита той.

Един тих глас се обади:

– Отворете!

– Заманов идва – пошепна булка Мичовица *(съпругата на Мичо)*.

Колкото и тихо да бяха казани тези думи, зловещото име стигна до ушите на членовете. Те настръхнаха.

Докторът затвори пак вратата, отиде при иконостаса и разтвори едно писмо, за да го прочете на кандилото *(на маслената лампа)*.

След една минута той се обърна към дружината с твърде променено лице. Бузите му почти се бяха слепнали от уплах и прехласване. На всички се преметнаха сърцата *(всички се уплашиха)*.

– Предателство ли е извършено? – попитаха всички очи.

– Какво е това писмо? – попита Огнянов.

– Нашето писмо, което завчера изпратихме на панагюрския комитет; сега ни го връщат. На, сами вижте кой ни го връща.

И той подаде писмото на Огнянов.

– Чети тук тия редове! – прибави той и посочи от лявата страна на подписа. Огнянов прочете следното:

„Господин председателю!

Лошо правите, че ръсите кореспонденцията си по пътя, та я намира кир *(господин)* Стефчов. Днеска взех от ръцете му това писмо у бея, на когото превеждахме на турски оттатъшната страница с белладоната; а тая страница аз после я прочетох сам вкъщи над едно мангалче *(метален съд с горящи въглени за отопление)*, затова не се безпокойте. Виеше се и друга буря над главите ви тая вечер, но се размина. Благодарете на мен! Събирайте се, но на друго място и по-тайно. Добър успех и победа!

Българският предател и шпионин:

Х. Заманов”

Сега втрещаването стана общо.

Как е попаднало това писмо в Стефчовите ръце? – попита Огнянов с негодуване, след първото смайване.

– Пенчо го взе да го даде на нашия писмоносец и явно го е изпуснал – обясни докторът. Писмото наистина бе паднало на улицата днес, когато слугинята на чорбаджи Юрдан изтупваше Пенчовото сако през прозореца. Пенчо още не бе видял, че липсва в пазвата му.

– И Стефчов да го намери! Кажете сега, че не съществува фаталност *(съдба, предопределеност)*! – каза Кандов.

– И че няма провидение (*висша ръководна сила, определяща съдбата на хората*)! – прибави Недкович.

– PROVIDЕНИЕ в лицето на един шпионин! Кой би помислил, че у Заманов имало толкова честност! – каза Франгов.

– Очевидно му дължим повече от това, което знаем – отбеляза Ганчо Попов. – Той спомена още за някаква буря – дали не сме щели да бъдем нападнати тук и уловени?... Нали чухте, че Стефчов е бил в конака и негов човек ни е шпионирал, като влизаме?

– Та у тоя човек имало благородство! – учуди се Огнянов.

– И голям патриотизъм, както виждате. Спасявайки нас, той излага и себе си на опасност с подписа си – каза Недкович.

– Господа – извика с тържествен глас Огнянов, – това е знамение на времето (*знак за това, което предстои*)! Щом и турските официални шпиони стават патриоти и наши съюзници, това значи, че ние работим в един велик момент, че народният дух е подготвен и народът е узрял за една велика борба!

– Заманов сега за мен е светец – отбеляза покъртен бай Мичо.

И по всички лица, преди малко толкова настръхнали, сега се появи спокойствие и бодрост. Трябва да кажем, че тоя клетник Заманов в действителност досега не беше сторил никакво политическо предателство. Въпреки мълвата той беше прегърнал шпионската кариера с едничката цел да скубе пари и от турци, и от българи. За да повлияе и на последните, той сипеше постоянни заплахи, но по-далеч не отиваше. Самолюбието беше умряло в него, но съвестта му оставаше жива. Очевидно, нещастният не беше създаден за шпионин, но пагубни обстоятелства го бяха тикнали в тоя кален път. Нека да кажем, че преди да върне писмото в комитета, той хитро беше убедил бея да отложи нападението.

Той умря на заточение в Азия, тъкмо когато бе подписана амнистията в Сан Стефан ...

(амнистията... – Става дума за *Мирния договор, подписан на 03.03.1878 г. в Сан Стефано между Русия и Турция:*

“Член 17. Амнистия за османските поданици. Освобождаване на затворници и заточеници.; Член 27. Амнистия. Османските поданици няма да бъдат наказвани за техните връзки с Русия по време на войната. Свобода на лицата и на техните семейства да напуснат с руските войски.”)

XI. ВИКЕНТИЙ

Огнянов каза лека нощ на другарите си и тръгна по улицата, която извеждаше в края на града. Скоро се озова извън него и тръгна по манастирския път. Наоколо природата вече дълбоко спеше. Орешаците (*местата, където растат орехови дървета*) и шубраците край пътя, мътно слени с другите предмети, шушнеха сънливо; глухото бухтене на далечните планински водопади се разливаше в тишината като исо (*църковно пригласие с равен проточен глас*) на някоя нечувана ангелска песен в небесата.

Тъмният грамаден облик на Стара планина, приближен от нощния мрак, се издигаше мълчаливо сред звездите.

Огнянов се спря при голямата манастирска порта и потропа. След малко един ратай попита кой е и му отвори. Той се представи като чичо на дякона. Две силни манастирски псета се хвърлиха върху нощния гост, но като го познаха, завъртяха опашките си. Той мина тихо покрай втората манастирска врата, която води към вътрешния двор, мина край двете тополи и чукна на вратичката на дяконовата стаичка.

Тя се отвори.

– Кой си ти? – попита дяконът, след като отначало не позна Огнянов преоблечен с други дрехи и с променена външност, но после изведи го се хвърли на врата му.

– Бойчо, Бойчо, ти ли си? – И бедният Викентий се просълзи от радост. Той го обсипа с въпроси. Огнянов му разправи накратко всичко и завърши:

– Но аз идвам при тебе за друга работа, не да ти разказвам историята си. Викентий го погледна поучуден.

– Наистина, какво те гони насам в този час?

– Бъди спокоен, сега не те моля да ме приютиш, както преди една година, а за една друга услуга – не за мене, а за делото... Един подвиг ще ти искам.

– Казвай – каза Викентий тревожно.

– Отец Йеротей какво прави?

– Влезе в черквата за молитва, както всякога – отговори учудено Викентий на въпроса.

Огнянов помисли.

– Ще се забави ли там много?

– Обикновено се бави до три часа и половина – това му е правилото. Сега часът е два. Защо питаш?

– Ти знаеш къде са му жълтиците, нали?

– Знам. Защо?

– Седни, да ти кажа защо.

Дяконът седна и впери очи в госта си.

– Трябва непременно да внесем за пушките двеста лири. Те са необходими за организацията. Ако не изтеглим тия пушки от К. утре, опасно е... Трябва да се намерят. И аз обещах на комитета, че ще ги доставя.

– Какво мислиш? – попита дяконът.

– Трябва да вземем тия пари от отец Йеротей!

– Как, от него да ги искаме?

– Аз не казвам това, той няма да ги даде сам.

– Ами?

– Казах ти, да ги вземем.

– Тоест да ги откраднем? – извика дяконът.

– Да! На него не му трябват пари, а за народното дело са необходими. Трябва да ги вземем – или да ги откраднем, както щеш го кажи.

– Как, Огнянов, кражба?

– Да, кражба... свещена.

Дяконът гледаше Огнянов изтръпнал. Това предложение, което нагло противоречеше на честните му правила, го приведе до изумление. То щеше да го възмути, ако беше от друго. „Кражба свещена!“ Той за пръв път в живота си чу подобно нещо – и то от най-честния човек! Тоя Огнянов сега ставаше за него по-загадъчна личност, която го пленяваше и подчиняваше на волята си. Той и сега беше под удара на страшното му обаяние.

– Какво мислиш, отче Викентий? – попита строго Огнянов.

– Ти ме съветваш да направя нещо невъзможно. Аз не мога да се реша да открадна от покровителя си, като разбойник. Това е безчестно, господин Огнянов.

– Освобождението на България безчестно дело ли е? – попита Огнянов, като го гледаше изпитателно.

– Не, честно е.

– Тогава и средствата, които му служат, са честни.

Дяконът чувстваше, че имаше работа с един мощен противник, но искаше да се бори упорито.

– Представи си, аз трябва да открадна своя благодетел, който ме обича като син; трябва да оберя един благороден старец, още и родолюбец, и душата ми се възмущава... Постави се на мое място и ще разбереш колко безбожна е тази кражба ...

– Тя е свещена!

– По-добре да го помолим, може да даде.

– Отец Йеротей е монах и пари не дава лесно.

– Да го помолим, кой знае? Може да извади и да даде... – настояваше Викентий с умолителен тон.

– За да го помолим, трябва да му разкажем за цялата работа... а той е много близък с Юрдан Диамандиев... Когато слиза в града, право при него отива... После, аз знам, че няма да даде, само ще изгубим скъпо време. Бързай, Викентий!

– Но това е ужасно! Как ще го гледам утре в очите? И когато открие, че липсват парите, а това непременно ще се случи, той ще заподозре мен: той знае, че само аз му знам тайните...

– Ти няма да чакаш да те подозира, нито да го гледаш в очите като осъден – отговори Огнянов.

Дяконът опули очи.

– Как? Ти ще ме съветваш да избягам след това?

– Напротив, ти още утре трябва да коленичиш пред него и да му се изповядаш (да му признаеш за сторения от теб грях)... Ако е благороден и родолюбив старец, както го представяш, той ще ти прости. И аз вярвам, че по-лесно ще му бъде да прежали парите си, когато ги изгуби, отколкото сега, когато дрънкат в сандъка, в който пази личните си вещи.

Викентий се замисли дълбоко. Той целият беше под впечатлението на Огняновите думи. Добре разбираше, че няма да надделее в тая неравна борба.

– Решаваш ли, отче Викентий?

– Трудно е, брате – каза дяконът почти плачевно.
– Като се решиш, лесно е.
– Но аз никога не съм крал!
– И аз не бях убивал. Но когато стана нужда, убих двама души, като две мишки. И забележи, че имах два въоръжени звяра пред себе си.

– Твоето е било по-лесно: ти си имал два звяра пред себе си, а аз имам един благодетел, един беззащитен старец, който ми има доверие като на себе си.

– Но ти дори с пръст няма да го докоснеш. Решавай, докато е време. „Времето върви, времето тича, вековете имат криле.“, казва Раковски. На, вземи за пример Раковски: той обра Киприановския манастир, където гостуваше, за да устрои легиона... Имай кураж, Викентий! Огнянов не би те съветвал да вършиш подлости.

(Георги Сава Раковски (1821-1868) е един от най-големите дейци на българското националноосвободително движение, организатор и ръководител на въоръжената борба против робството. Неговата неуморима революционна дейност е свързващо звено между периода на въстаническата борба от 50-60 години и така наречената „комитетска епоха“ на националноосвободителното и революционно-демократичното движение на 70-те години. Той е автор на революционно-патриотичната поема „Горски пътник“.)

– Ох, чакай да се съвзема! – каза Викентий и подпря глава с ръце.
Огнянов мълчаливо го поглеждаше. Борбата у Викентий не беше дълга. Той вдигна глава и каза:

– Ще ида! – и изпъшка.
– Откъде ще влезеш?
– През вратата, разбира се.
– Как, отец Йеротей оставя отключено?
– Не, но моят ключ става на вратата му. Случайно узнах това: аз му я отворих, когато беше изгубил своя.

– А сандъка му как ще отвориш?
– Ключът стои в един вътрешен джоб в предната горна част на лилавата му ентерия *(вж. корицата)*, която сега е окачена на стената... А ако го няма, ще строша сандъка ... Той никога не излиза от черквата преди три часа и половина. Остава ми още час... Ох, Бойчо, да те поразим...

– Слушай, вземи си и ножа!
– Защо ми е?
– Кой знае, може да потрябва.
– Как, да убивам? – извика дяконът възмутен.
– Оръжието дава сърце. Слушай, нека те придружа.
– Не те ща, разбойнико! – каза дяконът почти злобно.

Огнянов сега сам се учуди на мрачната решителност на тоя момък, до преди малко толкова боязлив и чувствителен.

– Не се ли боиш вече от грях? – каза Огнянов засмян.
– Ако има кражба свещена, има и грях праведен – отговори дяконът шеговито.

– Това е катехизисът на новото християнско учение – отбеляза Огнянов на шега – и то е по-правото.

(Катехизисът е богословското наставление, което най-общо описва всички правила и основни въпроси на християнската вяра.)

– В ада ще узнаем това.

И дяконът отвори вратата.

– Ти ще почакаш тук, не шуми.

– Добър час и добра печалба! Викентий излезе по папуци *(меки кожени чехли)*.

Дворът беше мълчалив и тъмен. Лозите, които висяха над него, правеха мрака още по-гъст и по-тайнствен. Околните чардаци стояха безгласни. Прозорците им приличаха на очи, които гледат в нощта. Минавайки оттам дяконът надникна в черквата и видя отец Йеротей при аналоя, че чете *(аналой – висока маса с наклонен плот, на който се слага Библията)*. Той отмина бързо нататък. Монотонното шуртене на кладенеца заглушаваше и без това тихите му стъпки, той мина покрай лекобудните гъски, без да ги събуди...

Когато дойде до вратата на килията *(манастирската стая)*, той усети, че краката му се подгънаха, сякаш беше извървял няколко часа път. Сърцето му тупаше силно и болезнено в гърдите. Дяконът усещаше как силите му го напускат заедно с решителността. Постъпката му, на която преди малко се нае с толкова леко сърце, сега му се стори трудна, страшна и надвишаваща силите му. Един вътрешен човек се пробуди у него и му крещеше, и го съдеше, и го приковаваше към земята.

Той напипа случайно камата си. Как я беше взел... Той се уплаши сам от себе си! Как стана това, та сега е тук, пред вратата на отец Йеротей? Той идваше сега да краде! И освен това крадеше от благодетеля си! Нима всичко това се случи толкова бързо?... Дали не сънува?... Коя сила го тикаше тук? Утре дякон Викентий щеше да се събуди вече крадец, кокошкарин *(крадец на дребно)*, може би злодей? И целия си живот той свързваше завинаги с тая тъмна нощ!... Но, не! Няма връщане.

Викентий приближи решително към вратата.

Прозорците на монашеската стая бяха тъмни. Наоколо – гробно мълчание. Той се ослушва една-две минути, пхна ключа, обърна го леко в ключалката и бутна вратата. Тя се отвори. Той влезе.

Кандилцето *(маслената лампичка)* едва гореше и хвърляше умираща светлина върху иконостаса. Викентий намери пипнешком окачената антерия, бръкна в джоба, извади ключа и се вмъкна тичешком в отвореното килерче. Там запали восьчна свещ, отиде при двата сандъка и я залепи на капака на единия. Дяконът клекна при другия, но коленете му трепереха и той седна по турски. Тогава отвори сандъка, който слабо звънна. В дъното му бяха наредени кесии – едната зелена – и други скъпоценни предмети: големи кехлибарени броеници, златни руски икони, сребърни лъжички и чинийки за сладко, кръстчета от седеф и връзка светогорски щамби *(щамповани, отпечатани, а не рисувани икони на светии от Света Гора Атон)*.

Викентий попипа кесиите: две от тях се познаваха, че са с едри пари: рубли (*руски пари*), сребърни турски монети; друга една със ситни двайсетачета. Златото блесна в зелената кесия. Той изброи от нея точно двеста лири в полата си (*върху расото си (черната монашеска дреха) така, както е седнал на земята по турски*), което състави един лъскав куп злато. Викентий не беше сребролюбив, но видът на тоя сияещ метал омагьосваше очите му. Ето заради какво (мина му през ума) стават най-страшните престъпления и човек през целия си живот се бие да си го достави... Ето с какво може да се купи целия свят! За спасението на България – то пак трябваше: не стигаше кръвта и хилядите човешки жертви... Но нима това е всичкото злато на стареца, което мълвата изкарва на хиляди лири? Викентий беше в недоумение. Той заграби с шепя жълтиците и започна да ги слага в джоба си.

Ненадейно нещо зад него шавна. Той се обърна.

Зад него стоеше отец Йеротей.

XII. ЗЕЛЕНАТА КЕСИЯ

Величественият ръст на стареца достигаше до тавана. Дългата му бяла брада почетно падаше на гърдите му. Широкото му, сухо и благо лице, слабо осветявано от восъчната свещ, изглеждаше спокойно, както и погледът му.

Той се приближи тихо. Викентий коленичи.

– Чадо, да вярвам ли на очите си? – каза с болезнено разтреперан глас старецът.

– Простете ми! – И Викентий вдигна ръце, допрени една до друга като при молитва.

Отец Йеротей стоя една минута и го гледа така. Викентиевото лице беше неузнаваемо от бледност. Смущението беше вдървило всичките части на тялото му. В такава неподвижна поза той приличаше на католическа статуя.

(В католическите църкви има икони и статуи на Дева Мария и Исус Христос, а в православните църкви има само икони.)

В килерчето царуваше гробна тишина, сякаш тук нямаше двама живи хора.

– Дяконе Викентий! Откога окаяният сатана (*злочестият дявол*) е влязъл в душата ти? Откога тая алчност за злато и грабителство? Боже, свети Исусе Христе, прости ме грешния!

Старецът се прекръсти.

– Стани, дяконе Викентий! – извика той строго.

Викентий се изправи като автомат на пружини. Главата му висеше наведена, като пречупен клон.

– Каж ми, защо влезе тук като нощен крадец?

– Простете, простете! Съгреших, отче Йеротей – проговори Викентий с пресекнат и глух глас, който приличаше на плач.

– Чадо, бог да прости... Ти си поел по грешен път, чадо, ти отиваш във вечна гибел и в телесно и душевно погубване. Кой те научи на този смъртен грях?

– Отче! Прости ми, аз не за себе си взех тия пари – бърбеше смазан Викентий.

– За кого се помами на тая съблазън, Викентий?

– За народното дело, отче.

Старецът го погледна учудено.

– Какво народно дело?

– Делото, което вършим сега, за българското въстание. Трябваша пари... и аз дръзнах да посегна на твоите пари.

Кроткото лице на стареца се изясни. Очите му, замъглени от възрастта, посветнаха и даже овлажняха от сълзи.

– Право ли казваш, дяконе?

– Самата истина, отче, заклевам се в светата кръв божия и в България... За обща потреба вземах тия пари.

Някакво ново чувство озари старческото лице.

– Та защо не ми поиска, чадо? Нима аз не обичам България? Ето, днес-утре Всевишният може да прибере грешната ми душа... Кому ще оставя всичко, което имам? Мои наследници сте вие всички, българските младежи... Ние, старците, не разбирахме и не можехме... Великият Бог дано ви помогне да избавите християните от проклетия род агарянский ... Що ме гледаш... не вярваш ли? Ела, ела!

(род агарянский – Агаряните са мюсюлмани, смятащи себе си за потомци на Агари – жената на библейския пророк Авраам.)

И като хвана прехласнатия Викентий за ръката, го поведе към стенния шкаф, извади оттам един голям зелен тефтер, разтвори го със старчески трепетни ръце и каза:

– Чети тук, чадо: сега няма да крия. Прости ме, боже!

Викентий прочете следните бележки, написани с ръката на монаха:

„05.02.1865 г. Пратих на негово благородие господин... в град Одеса 200 турски лири за пет момчета българчета, да следват ученето си.

08.09.1867 г. Пратих на негово благородие господин... в Габрово, 100 турски лири за пет български момчета, да следват учението си.

01.08.1870 г. Пратих на негово благородие господин... в Пловдив 120 турски лири за пет момчета българчета, за да следват ученето си.”

Отец Йеротей наплюнчи пръсти и обърна друг лист:

– Чети тук!

Викентий прочете:

„Да се знае: В малката зелена кесия има 600 турски лири. Тези монети да бъдат за йеродякон Викентий от град Клисурса, ръкоположен в светата обител Свети Спас, за да иде да следва богословското си учение в Киев за полза на България.”

Последната бележка имаше значение и на завещание, в случай на внезапна смърт на стареца.

Викентий мислеше, че сънува всичко това. Той не смееше да вдигне очи и да срещне старческите, които сега го горяха като два живи въглена. Той само целуна с благоговейна признателност десницата му и благодарствени сълзи порониха очите му, които срамът навеждаше надолу.

Отец Йеротей разбра и съжали бедния Викентий. Той му рече ободрително:

– Чадо, утеши се, бог прощава на този, който се покаява. Желанието ти е било добро и похвално... Всезнаещият бог вижда. Ела, кажи сега, колко пари трябва за оръжието?

– Двеста лири... Отче Йеротей, вие сте светец! Вашето име трябва да остане безсмъртно! – извика възторженият и разтрогнат Викентий.

– Не сквернословяй *(не говори грешни думи)*, сине мой! – отговори строго старецът. – Вземи колкото пари са нужни и ги използвай, както ви е научил господ, за спасението на България... Аз ви благославям. Ако ви потриват още, искайте. А що се отнася до твоите пари...

– Отче Йеротей! Аз ви благодаря горещо за великодушието и благодеянията. Но нямам вече право да се ползвам от тях; не искам да напусна България, а ще се боря и ще умра за свободата ѝ. Аз видях сега пример на родолюбие от вас.

– Дяконе Викентий! – продължи старецът. – Добре, синко, служи на България, щом му е времето. А парите, предназначени за теб, пак ще влязат в зелената кесия, не се грижи. Само ще ги скрия на по-сигурно място: всичките крадци не са незлобиви ангели като тебе. А когато умра, спомни си за мен...

Викентий излезе като пиян от килията на отец Йеротей, премина тичешком през двора и се втурна в стаята си, изгубил сили от преживяното.

Огнянов го погледна поразен.

– Какво има? Много се забави... Защо си пребледнял? – питаше той бързо. – Защо мълчиш, Викентий? Извади ли парите?

Викентий изтърси джоба си и каза:

– Ето ги!

Жълтиците се разсипаха на пода.

– Колко взе?

– Всичките даде!

– Кой ги даде? Отец Йеротей ли? Значи, ти ги изпроси? Ти ли отиде да го намериш?

– Не, той ме свари, като ги крадах.

– Бре!

– Ах, Огнянов! Какво направихме, брате мой? Колко малко сме познавали отец Йеротей! Ти нищо... но аз, който живея три години тук, под благодеянията му. Аз не мога да си простя това. Тая нощ падна пред мене светкавица, която отвори очите ми и ме уби... Да, бих дал двайсет години от живота си, за да не бях преживял този час. Аз, млад, патриот уж, българин разпален, бях смазан от тихото душевно величие и от скромния патриотизъм на тая сянка, която потъва в гроба, неизвестна никому. Представи си, брате мой, завари ме при сандъка, с пълна пола *(далната част на расото, загърната нагоре като торба)* жълтици.

И дяконът му разправи подробно случката.

– Как? Той е излязъл тоя път по-рано?

– Пак по същия час, но аз изгубих време с колебанията си на двора, беда забележа... Представи си моето положение!

Огнянов стоеше с кръстосани ръце, изумен...

– Та тоя човек бил светец! – каза той.

– Нали ти казах, брате мой, да искаме?

– Аз няхах добро мнение за калугерския *(монашеския)* патриотизъм.

– Това празно *(неоснователно)* мнение няма ли да го промениш! На теб, като на Каравелов *(Любен Каравелов)*, ти е втъплено в главата, че монахът е едно допотопно животно, което вечно се охранва, яде и спи, обвито е в дебела пелена лой и мас, и прекарва живота си в разговор с манастирските котараци!... Ти се усмихваш и забравяш редица народни дейци от това звание: започни от Паисий, който преди един век пръв написа историята на България, та до дякон Левски, който умря за нея! Монасите не са се чуждили от българското движение и един от тях завчера се закле пред комитета ни тук. Ето и тоя пример, тая вечер, не те ли убеждава?...

Навън пропяха първи петли.

– Лека нощ – каза Огнянов, като легна на леглото, за да спи.

– Лека нощ, ако може да бъде лека за хайдути... – отговори дяконът, като загаси свещта.

Но още дълго време пред очите им неотразимо се мержелееше величествената фигура на отец Йеротей.

* * *

Отец Йеротей беше от рода на ония високосимпатични личности, излезли от монашеската си килия *(от своята стая в манастира)*, на които България дължи толкова много за възраждането си. Той даже беше близък приятел на Неофит Бозвели.

(Неофит Бозвели (1785-1848) – български духовник, един от водачите на националното просветно и църковно движение през Възраждането. Той е активен деец в борбата за българска църква, независима от гръцката патриаршия.)

Ако обстоятелствата не му помогнаха да послужи с нравствени сили за умственото събуждане на България, то му позволиха да го подтикне чрез изпращането на десетина юноши да се образуват в разни училища. Макар и обикновен монах, отдалечен от интересите на света, сърцето му тъжеше за България. А понеже нямаше ни домашни *(смейство)*, ни роднини – тя беше всичко за него и събираше в себе си всичките му привързаности и любов. Той се смяташе за благодетелстван, че може да принесе поне капка полза на народа си; благодееанията, които правеше, бяха за него едно тайнство и само бог им беше свидетел. Тая дълбоко религиозна и проста душа се пазеше, за да не се възгордее от добрините, които правеше; тя се боеше от съблазнителния шум на света, за който жадно ламти суетният фарисей *(Фарисеите са описани в Библията. Те са представители на религиозна групировка, която защитава богатите и привидно показва строго спазване на*

религиозните правила.); той правеше добро, по съвета на спасителя: каквото прави едната ръка, да не го знае другата (Библия, Нов завет; От Матей Свето Евангелие; Глава 6: 3. *А ти кога правиш милостиния, нека лявата ти ръка не знае, какво прави дясната, 4. та милостинията ти да бъде скришом; и твоят Отец, Който вижда в скришино, ще ти въздаде напаяе.*). Той беше вложил у разни честни лица суми за издръжка на учащи се юноши при условие, че по никой начин няма да разгласяват истинския виновник за тия благодеяния. Той беше доволен от начина, по който довършваше дългия си живот, и чакаше да умре в мир. Скоро след тоя честен подвиг, който му беше и последният, отец Йеротей се помина тихо.

Когато отвориша сандъка с личните му вещи, намериха само една торба със сребърни монети – за сиромасите и за погребението му.

Викентий не се появи на последното. Той на другия ден от сцената, за която разказахме, беше напуснал манастира и бе отишъл в Клисуре, от срам.

XIII. РАДОСТНА СРЕЩА

Вчера, щом Колчо излезе от бай Мичови, той се запъти бавно по улицата, без да бърза, за голямо учудване на минувачите, за да иде при Рада, та, както се казва, да вземе наградата за най-първо съобщена вест.

Тоя път той реши да бъде по-сдържан. Пантерските му скокове, които зашеметиха тъй силно мъжете, сега можеха да уплашат до полуда едно и без това слисано момиче. Но това самообладание беше свръх силите му. Той чувстваше, че тази издайническа радост ще го задуши, ако за един миг поискаше да я обуздае. Когато приближи до Радината врата, той усети как се разтуптя сърцето му. За да го заглуши, той запя насила шеговитата песен...

Вратата веднага се отвори.

– Колчо, добре дошъл – каза Рада приветливо.

– Радке, чуждо ухо няма ли тук? – попита Колчо.

– Самичка съм, бай Колчо, както винаги.

Колчо вече се задъхваше от вълнение.

– Седни, почини си, Колчо – покани го Рада, която взе вълнението му за умора.

Той се изправи пред нея и двете му слепи очи гледаха внимателно в нейните.

– Радке, дай наградата за най-първо съобщена вест! – каза той извед-жък. Това беше цялата отстъпка, която може да направи на съветите на разума.

На Рада ѝ се преметна сърцето. Тя усети, че има нещо радостно, дори страшно. Тоя Колчо някой ангел го водеше тук.

– Какво има, Колчо?

– Радке, радвай се много, ама много да се радваш, чу ли?... Защо се казваш Радка?

И Колчо взе да подскача като дете и да пее, за да се овладее:

Госпожа Серафима,
и кротка Херувима,
прекрасната Еноха,
светило на метоха...

Рада занемя. Тя позна. Тя само пошушна:

– Колчо, не ме плаши бре!

– Аз не те плаша, ами ти казвам да се радваш... Той е жив!

Колчо не удържа решението си, взето на улицата – да каже радостната вест на Радка постепенно. Това по́ беше възможно за един зрящ човек, на когото хилядите външни впечатления можеха да заглушат развълнуваниците чувства. Но слепецът се намираше в един океан от тъмнина, осветяван сега само от един лъч, населен само от една радост. Ако не дадеше израз на тази радост с думи, тя сама щеше да се изрази със скокове и викове... Все едно – душата трябваше да се излее веднага.

При думите на Колчо, които тя предусети със сърцето, момата се облегна до стената, за да не падне.

Има велики радости, както и велики скърби, които слабата човешка природа сякаш не е в състояние да понесе. А тя понася всичко. Заедно с голямата напрегнатост расте и пъргавината на душата – когато тя е здрава. Може би, защото тайният инстинкт на сърцето я подготвя по-отрано. Тя завика в полуца:

– Жив? Боже мой! Къде е? Кой ти каза, Колчо? Жив? Той е жив, Бойчо? Ах, мамице, дали няма да умра от радост! Какво да правя сега?

Сълзите ѝ дойдоха на помощ и в тях се изля половината поток на кипящото чувство, което я задушаваше.

Колчо, по-спокоен вече, ѝ разказваше подробно за ненадейната си среща с Бойчо на вратата на Мичо Бейзадето и онова, което последва.

– А кога ще дойде?

– Надвечер, по мръкнало, пък и сега имат много работа...

– Ах, божичко! Божичко! – стискаше си ръцете и се смееше през сълзи Рада.

В такъв миг тя беше възхитително хубава.

– Колчо, благодаря ти, Колчо, благодаря ти! – каза тя, отнесена от радост.

Колчо си излезе и той с облекчена душа. Това нежно и предано сърце беше щастливо от чуждата радост. Природата, която му бе отнела всичко, му оставяше тази способност за утеха...

Рада се зачуди какво да стори сега, как да дочака мил гост; как да прикрие посещението му; да каже ли на хората, в чиито дом живееше, да не каже ли? Ако иде при тях, ще полудее; ако остане тук ще се измъчва!... За да убие вековете, които я отделяха още от Бойчо, тя започна да чисти и да подрежда стаята, поприглади се, понакити се пред огледалото, на което се усмихна и му се изплези, като видя, че е хубава. После се поотпусна и

развесели, завъртя се на един крак като петгодишно дете и запя нещо, чийто смисъл не разбираше, па нито чуваше. Умът ѝ беше на вратата и най-слабият шум я правеше да трепва като птиче. Тя беше тъй щастлива!

* * *

Едва днес вечер, по тъмно, Огнянов можа да тръгне от манастира, за да посети Рада. Тя живееше у баба Лиловица (*жената на дядо Лило*), отделно в една стаичка, в дъното на продълговатия двор, украсен с раззеленени и разцъфнали плодни дръвчета. Отвън до стаята беше прилепено одърче (*диванче*), където Рада денем работеше и четеше на сянка.

Очите ѝ се изгледаха (*измориха*) да чака два дни. Тия дълги часове, пълни с трепета на очакването, с парливи вълнения и безпокойства, ѝ се сториха по-дълги от векове. В нетърпението си, тя излезе вън на двора.

Нощта напредваше. Звездите блещукаха като живи брилянти на небето. Из пречистения и утихнал въздух се лееха тихи благоухания от цветята в съседните дворища; най-силно се чувстваше ароматното дихание на една кичеста акация. Листата на дърветата в двора сладко-дремливо шушнеха и трепереха от милувките на нощния ветрец; тишината беше чудна и тайнствена в тая безлунна нощ. На гредата над одърчето двете лястовички, пробудени от шума на Рада, погледнаха сънливо от гнездото и пак се стгушиха една до друга... Някакъв любовен дъх, някаква радост небесна и неуловима вееше навсякъде. И всичко: и това лазурно небе, и тия брилянтни звезди, и тоя въздух, и тия дървеса, и лястовички, които се топлеха в пуховото си легло, и цветята, и ароматите – внасяха в душата благодатно успокоение, говореха ѝ за мир, любов и поезия и за безкрайни звучни целувки в сладката нощна тишина...

Рада копнееше...

Когато най-после Огнянов тропна на вратата, тя усети, че краката ѝ се подгъват, но хвъркна и отвори.

Любовниците се прегърнаха и слепиха устни в дълга, гореща целувка.

Един поток от радости трябваше да се изкаже сега в няколко повторени целувки, в няколко прекъснати думи.

След първите бурни излияния, двамата любовници, щастливи и сияещи, се поуталожиха. Те не можеха да се нарадват един на друг. Рада беше тъй прелестна, осветена от любовта си. На нея Бойчо ѝ се струваше по-хубав в това селско облекло, от което по-рязко се очертаваха умните изразителни черти на мъжката му физиономия.

– Та какво правиш ти, пиле? – казваше ѝ той. – Та ти, клето дете, си се превърнала в страдалница! Аз те убих, аз те принесох в жертва, Радо... И ти дори не ме упрекваш, а си все тая любяща душа, това нежно сърце, родено само да плаче, да милее и да се гали!... Прости ми, прости ми, Радке! – И Огнянов стискаше ръцете ѝ в своите и се губеше в дълбочината на племите ѝ блестящи очи.

– Да ти простя? Няма да ти простя! – викаше тя галено-сърдита. – Какво говориш? – Да умираш и аз да не се мъча? Поне да се беше обадил с една думица... Ах, Бойчо, Бойчо, недей вече да умираш, за бога; няма да те оставя... искам да бъда все до теб, да те пазя като очите си, да те обичам много, много и да ти се радвам... Ти страшно си страдал, Бойчо, нали?... Ах, божичко, каква съм луда! Нито те питам как си минал, какво си патил през толкова месеци, през тия страшни за мен векове!

– Много съм патил... и много прекеждия съм имал, Радо... но имало един господ за нас и пак се събрахме.

– Не, не, ти ми разкажи по-подробно всичко, всичко... Аз искам да зная... та то такива истории се съчиняваха за тебе, такива слухове, едни от други по-проклетни... Боже, как нямат хората милост, ами измислят такива неща!... Разкажи ми, Бойчо! Сега си жив и си при мен и аз мога смело да изслушам всичко, което си изстрадал, колкото страшно и ужасно да е.

И тя го гледаше умолително, с неизразима любов и участие.

Бойчо не можеше да откаже на молбата ѝ. Тя имаше право. Освен това, и на него му беше приятно, и той сам беше жаден да сподели душата си с един любим човек, с едно отзивчиво сърце; спомените за минали страдания, за преживени нещастия имат някаква особена прелест, когато се изливат в минути на щастие. Бойчо разправи просто, но не сухо и набързо, както вчера пред комитета и после на Викентий, приключенията си, от както бе напуснал Бяла черква. Докато го слушаше, в ясните детски очи на Рада живо се отразяваха вълненията на душата ѝ; той прочиташе в тях, ту страх, ту милост и участие, ту тържество и радост; тя поглъщаше всяка негова дума, тя преживяваше и предчувстваше всичко и не сваляше от него поглед, който сладко го гореше и опиваше.

– Ах, Бойчо, някой те предаде! – извика тя безпокойно, когато разказът дойде до нападението на Огнянов от турците в Алтъновското ханче.

– Не знам, не смая да обвинявам българин. Може би сам се издадох в турското кафене с някаква неблагоприятна постъпка.

– После? – питаше нетърпеливо и развълнувано тя.

– Аз чух от стаята си стъпките на турците и разбрах, че идват за мене, и ми притъмня пред очите. Виждах, че надежда нямаше: бях изгубен... Извадих револвера си и се спрях зад вратата. Шест куршума имах: петте щях да подаря на тях, а шестия оставих за мене...

– Боже! Боже! Какви минути, и аз не знаех, може би аз съм се смеела тук.

– Ти трябва да си се молила, Радо, защото бог пак се умилостиви и ме избави от явна гибел.

– Той е направил чудо, Бойчо?

– Да, чудо, ако щеш. Той заслепи турците. Вместо да влязат в моята стая, те влязоха в първата към двора; в хана, както после разбрах, малко преди това бил пристигнал някой си таксилдарин (който събира дългове, данъци) от Пловдив, грък, и той ми бил съседът. Явно е имал голямо сходство с мен и това е заблудило заптието, което беше ме видяло предишния ден...

Рада въздъхна с облекчение.

– Аз чух глъчката, разбрах, че става нещо, и че след една минута щяха

да бъдат при мен. Само една минута ме делеше от тях, от смъртта ми... Аз сега не помня как съм изкъртил една пръчка от решетката на прозореца и съм се хвърлил долу на пътя... На пътя не, ами в реката, която беше замръзнала... Продъни се ледът и аз до колене затънах в студената вода. Докато се мъчех да изпъля на сухо, ме заглуши страшен гърмеж: петшест пушки гръмнаха над главата ми от прозорчето. Те не ме удариха... Тогавя търтих на бяг, един луд бяг. Колко време съм търчал из тъмнината, откъде съм минавал, не мога да зная.

– Тебе те гонеха!

– Да. Донякъде чувствах това, но после нищо... Бях влязъл в гората. Беше нощ вече. Вятърът режеше... Панталоните ми бяха замръзнали и приличаха на дъска. Вървах два часа на запад, все в подножието на планината, и полужив пристигнах в село Овчери. Добри хора там ме приеха и сгряха... Само един пръст на крака ми измръзна, но слава богу... Там преседях две недели, но се уплаших да не довлека беди на хората – аз влачех бедите след себе си – и преминах в Пирдоп, където братът на Муратлийски беше учител. При него пролежах три месеца болен, нещо като тежка болест (*треска, болест с висока температура*).

– Клетн Бойчо, ти си бил простинал по кърица (*позета*) и планини цяла зима... Ти си цял мъченик – каза Рада състрадателно.

– Златно сърце имаше той момък, братът на Муратлийски. Той ме гледа като майка.

– Какъв благороден българин! – каза Рада покъртена.

– И патриот голям, той ми се отплати двойно и тройно за една моя услуга на брат му.

– После? Какво стана?

– Като оздравях, той ми даде пари, даде ми тия нови селски дрехи и ме изпрати със сълзи на очи. Аз тръгнах за насам.

– И никой не те позна?... Бойчо, тук се пазя!

Огнянов беше свалил островърхата качулка на връхната си дреха. Той се изправи пред огледалото, прехлупи шапката си, преправи се в главата и лицето и се обърна доста преобразен.

– Познаваш ли ме сега?

– Та ти ако щеш си сложи и маска, аз пак ще те позная... Я го виж какъв ме гледа!... Какъв си смешен, Бойчо! – смееше се тя весело.

– Ти ме познаваш, защото ме обичаш, но чуждите хора откъде ще се сетят!

– И който мрази, има остри очи, не се шегувай!

– За такъв познавач аз имам това – каза Огнянов, като повдигна кебенцето си (*панталото от груб вълнен плат*) и показа главичките на два револвера и на кама, които се подаваха от пояса.

– Кръвнико! – изсмя се Рада. – Госпожа Хаджи Ровоаза има право...

– Аз ако съм кръвник, ти си противоположната крайност – ти си херувимче (*ангелче*).

– Подигравай се с едно бедно момиче.

Той пак седна.

– Е, продължавай! Разкажи ми как дойде дотук. Ами кои са тия Муратлийски? – питаше Рада, която два пъти чу това име.

– Брат на Бързобегунек.

– На тукашния немец? На фотографа?

– Да, Радо, това име е лъжливо. Той се казва Добри Муратлийски. Той е толкова немец, колкото и фотограф. Избягал е от Старозагорското въстание. Аз го прибрах тук и го скрих под това име... Той ми е стар другар и много предан човек. Ти се обръщай към него смело, когато имаш нужда.

Рада го погледна стресната.

– Че защо ще се обръщам към чужди хора? Аз нямам нужда... Ти знаеш, че живея от спестеното, от учителската заплата.

– Аз ти казах да не гледаш на него като на чужд човек.

– Ами ти къде си?

– Аз тръгвам, Радо.

– Ти тръгваш пак? Кога тръгваш? Как, оставяш ме?

– Още тая нощ, след два часа – каза Огнянов, като погледна часовника си и пак го мушна в пазвата на абичката си *(на връхната си вълнена дреха)*.

Рада пребледня.

– Тръгваш толкова скоро? Още не съм те видяла!

– Трябва да осъмна в К. Аз съм с мисия, а освен това не мога вече да остана в Бяла черква. Жалко, че не успях даже да благодаря на бай Марко за неговото великодушие към теб... та и към мене малко ли го показва?... Ах, благородни души има между нас, Радке, и това ме кара да обичам още по-силно България... Обичам я тъй силно и за това, че ражда прелестни създания като теб...

– Бойчо, защо отиваш? Ах, божичко... Не, по-добре отведи и мен – ти трябва да отидеш – ти си се пожертвал за България – изведи ме от тоя чер град, тури ме в някое село, където по-често да те виждам... не, ако искаш, накарай и мен да работя нещо за народа, и аз съм българка... и твоят идеал е мой, Бойчо, ако ти умреш за България, и аз ще умра с теб... Но да не се разделяме, страшно е пак да остана сама, да бера хиляди страхове за теб, да слушам все черни известия за теб... Боже, колко е хубаво сега! – И тя сложи ръце на раменете му.

– Радке, твоето положение тук и аз го виждам: неприятно е много – каза Огнянов угрижено. – Аз усещам онова, което ти не ми казваш: теб те преследват тук моите врагове, нали? Злобата на хората не ти прощава нищо, знам... Ти си жертва, бедна Радо, на предразсъдъци и на човешка подлост... Не е само Хаджи Ровоама тук, знам. И ти ги понасяш мълчаливо, със своите страдания ти си героиня за мен. Горкото ми ангелче! Великото дело, което ме е погълнало целия, не ми оставя минута да помисля и за твоята участ. Аз съм корав егоист, аз съм виновен, прости ми, пиле!

– Ах, Бойчо, Бойчо, ако ме оставиш пак, струва ми се, че ще те изгубя завинаги, че няма да те видя вече – продума Рада и очите ѝ се навлажниха. После прибави тихо и умолително: – Не ме оставяй тук, Бойчо; живееш ли, мреш ли, искам да бъда с теб... Аз няма да ти бъда препятствие, ще ти бъда помощница. Ще направя всичко... Само нека те виждам по-често.

– Не, ти не можеш нищо... революцията изисква мъжка сила, кръвожадност... безпощадност... а ти си истински ангел ... Ти изпълни вече дълга си: левското знаме (*знамето, на което е извезан, избродиран лъв*), което изработи твоята ръка, ще ни разпаля и въодушевява... Това е доста за една българска мома!

После, като помисли, добави:

– Слушай, Радо, ходиш ли в Клисура, на гости у госпожа Муратлийска? Тя живее сега в Клисура. Аз ще уредя това... И там има опасности... но поне да се отървеш от тукашните интриги.

– Навсякъде, където бих могла да те виждам.

– Аз съм агитатор (*разпространител на идеята за участие в борбата за Освобождение*) в онази околност сега и там съм по-незабележим. В Бяла черква ще дойда пак – само да вдигна въстанието... Дотогава ще се виждаме, Радо, после бог знае кой ще излезе жив от борбата... Тя ще бъде кървава и велика. Стига бог да благослови оръжието ни, стига отечеството ни, това наше измъчено отечество, да възкръсне от борбата окървавено, но свободно, та аз с радост ще умра за него... Една тъга ще ми остане за тоя свят: че тая смърт ще ме раздели от теб, наистина ... Защото те обичам безпределно, мило дете, защото ти владееш моето сърце... то е твое... но животът ми, о, той принадлежи на България... И ще знам, че ще има поне една душа на земята, която да ме пожали и да пролее сълзи на моя гроб неизвестен...

По Бойчовото лице мина облак.

Рада го хвана за ръцете развълнувана.

– Бойчо, но ти ще оцелееш, бог ще запази такива герои за България и ти ще бъдеш славен, Бойчо, и аз тъй щастлива тогава!

Бойчо поклати глава недоверчиво.

– Ех, ангеле мой – каза той, но се пресече. Па като я хвана и той за ръцете, прибави: – Радке, каквото и да се случи, аз искам съвестта ми да бъде спокойна... Може да загина, аз почти чувствам това...

– Мълчи, Бойчо!

– Слушай! Аз може да загина, Радо, защото отивам да срещам смъртта, но искам да бъда поне малко спокоен за теб. Ти свърза с мен съдбата си, с мен осъдения, отхвърления; ти ме направи най-щастлив с любовта си, ти ми пожертва нещо по-скъпо от живота си: честта си; и горко изпати за това от света; ти забрави всичко за мене! Искам, ако умра, да знам, че ти оставаш честна жена пред бога и пред хората, ако не щастлива... искам да носиш моето име, името Огнянов: това име не е запетнено с нищо безчестно, Радо. Когато дойдеш в Клисура, аз ще повикам свещеника да ни венчае и благослови и там ще помисля за твоео материално благополучие. Баща ми е заможен и ме обича... Той ще изпълни последната воля на едничкия си син... Аз бих направил това тук, но сега е невъзможно; сами можем друго да сторим... Аз нямам пръстен, Радо, да ти дам – ни златен, ни железен... Желязото, което нося, то е за неприятелите... Но няма нужда, над нас е господ, великият, праведният господ на България, на потъпканите, на съкрушените сърца, господ на страдащото човечество, той вижда, той чува.

И като я хвана за ръката, той коленнчи.

– Да се закълнем пред неговото лице. Той ще благослови нашата честна връзка.

Тя коленичи.

И устните им промълвиха някакви слова, чути само от Всевишния.

XIV. ОКОЛО ЕДИН ТРУП

Сутринта слънцето пак беше изгряло величествено: лазурното високо небе светеше радостно.

Градините миришеха и росните рози показваха вече своите розови пъпки; плодовите дръвчета буйно разцъфнали, окичени триумфално с белоснежен цвят, придаваха празничен вид на всички дворове в Бяла черква; славейте пееха; лястовичките се стрелкаха из пространството, огласяха го с чуруликанията си и се опиваха с въздух, лъчи и свобода. Природата преливаше от живот и младост. Небето и земята не бяха нищо друго освен една жизнерадостна стихия – от зари, светлина, светлинни кълба, песни, аромат, любов и радост.

В тоя същия час в дъното на една сляпа и глуха улица, накрай града, Марко Иванов се спря и потропа на една врата.

Веднага му отвори един юначага момък, в потури (*панталони с ниско дъно, шалвари*), гологлав и по ръкави.

– У вас ли докараха дървото? – тихо попита Марко.

– У нас е, бай Марко, елате! – И момъкът тръгна след него и му посочи една врата.

– Там са, влезте!

В същия час вратата се отвори и първото нещо, което Марко видя вътре, беше един дънер.

Беше стъблото, дънерът на една череша.

Калчо кацарят (*който прави каци, бълчи*), нашият стар познайник, качен на една купчина дървета, въртеше огромен саредел в издигнатия край на черешовото стъбло, подпряно здраво отдолу. Пот като град капеше от замореното лице на кацаря.

– На добър час, Калчо! – каза усмихнато Марко, като оглеждаше любопитно работата. – Та то напредва, напредва пущината.

– Всяко нещо се бои от майстора си – обади се един глас.

(*Тук е използвана в буквален превод руската поговорка „Дело мастера боится”, която по смисъл означава: Човек, който владее своя занаят виртуозно, ще се справи дори и с най-трудната задача.*)

Марко се обърна наляво и погледна. До стената беше клекнал Мичо Бейзадето.

– О, господин Мичо – каза бай Марко приветливо, като подаде ръка на подпредседателя на комитета.

– Правим днес заседание, та като минавах, рекох да се отбия да видя какво върши нашето Букче.

– Че къде ви е заседанието, на полето ли? – каза Марко, като седна без да вдига очи от черешата.

– Днес ще го правим в Зеления трап.

Зеления трап се наричаше една падина (*малка долина*) на голата рътлина (*на голия хълм*) на север от града, която представляваше първото стъпало на Стара планина. След знаменитата вечер, в която Заманов донесе писмото, комитетът се събираше не само на едно място. Днес беше решено заседанието му да бъде в Зеления трап.

Калчо, разчервенял, потен, продължаваше да върти с жилести ръце огромния свредел. Той често вадеше оръдието си, за да изкара треските, поглеждаше в дупката и пак въртеше. Тя вече се разширяваше до нужната точка, сиреч две педи до по-дебелия край на стъблото, който представляваше дъното на топа. Калчо изтръска хубаво треските от цевта (*от късата метална тръба, през която се изстрелва куриумът*), погледна вътре с едно око, духна в нея и погледна самодоволно гостите си. Те занаставаха и надникнаха също в цевта.

– Вътре ще влезе топүзът (*металната топка, използвана като тежест за кантар, теглилка*) на един голям кантар – отбеляза бай Мичо, – но ние ще го пълним с дребно джепане (*с дребни метални предмети, които оръдието ще изстреля*). Така повече поганци (*турци неверници*) ще повали. Твоята череша ще направи чудеса...

Лицето на Марко светна тържествуващо... Защото, наистина, черешата беше от градината на Марко Иванов. От известно време насам в убежденията и понятията на Марко беше настъпил значителен поврат. Революционното кипене, което обхващаше Бяла черква, не го остави за дълго чужд и хладнокръвен... То го заинтересува, учуди, стресна. Той си каза вътрешно: „Ако навсякъде е същото, както казват, няма ли наистина да пламне цяло Турско?... Дали пък наистина не е настъпил краят на това царство, щом и децата се въоръжават!... Кой знае...“ Това размишление отслаби страховете му и усили доверието му в съдбата. Човек положителен, със здрав смисъл и без ни най-малко въображение, той най-последно се включи в общото увлечение и започна да вярва. Епидемията зарази и тая трезва, но честна българска душа...

Но това психически процес не настъпи веднага. Силните убеждения се изработват под влиянието на редица внушителни факти. Най-напред (това беше миналата есен), заради растящите свирепства и злодеяния на турското население, той бе пошепнал сам на себе си:

– Та такъв живот – живот ли е?

Това беше първото кипване, първата крачка... После, тази пролет, след появяването на Каблешков, като гледаше въодушевляването на младежите, които толкова решително се готвеха за едно безумно, но гордо начинание, той каза един ден на жена си:

– Кой знае? Лудите ако направят, лудите ще направят нещо...

Най-последно, по Великден, когато в кафенето ставаше разговор за страшните препятствия, които ще срещне едно такова движение, и страшните последствия, които могат да го последват, Марко каза натъртено на Алафрангата:

– Михалаки, който смята свирка и тъпан (който прави сметка, колко ще плати за веселбата), сватба не прави...

Преди шест месеца той споменаваше за „чрево адово“ (за същинския ад).
А поп Ставри потвърди с друга пословица:

– Сухо дупе риба не яде (ако не влезеш в реката, ако не се намокриш във водата, няма да си пазовиш риба и няма да идеш; ако не се заемеш с работата както трябва и не поемеш рискове, няма да получиш резултат).

Но нека да отбележим, че Марко беше всъщност активен участник в приготвянето, не във въстанието. Той не беше ентузиазизиран дотам, че да подкрепя самото въстание, както бай Мичо, нито вярата му в успеха на борбата беше толкова непоколебима и слъпа, за да рискува всичко за всичко, както Огнянов. Бяла черква трябваше да бъде приготвена, за да отблъсне нападението на башибозуците, които щяха да изпратят срещу нея многобройните турски села в Стремската долина (Карловската долина, в която са разположени градовете Карлово, Сопот (иаричан тук Бяла черква), Клисура и Бая и множество села). Тя беше оградена отвсякъде от тях и още сега ни разпалваше апетита... Ако пламнеше навсякъде, това е друго нещо. Но кой ще го увери (но кой би могъл да му даде гаранция), че ще бъде така?... Във всеки случай, Бяла черква трябваше да бъде готова.

И той настояваше за въоръжаването... „После времето ще ни учи“ – казваше той. Преди три дни Николай Недкович се яви при него и му разправи за безуспешните си лутания в търсенето на черешови дървета.

– Отсечете моята череша – каза той.

Но дали от човешки егонизъм или от бащинска милост – естествена въпрос в този случай – той не допускаше синовете си да се намесват... Искаше те да устоят на всеобщия устрем, на който той не беше успял да устои. Той искаше нещо невъзможно! „Един човек от къщата стига“ – мислеше си той. Преломът в неговия дух не се бе извършил напълно: оттам колебанията, оттам противоречията. С една дума, Марко беше представител на умерения елемент в народната партия. Елемент, годен за всеки друг случай, но не и в революциите, които се основават на насилия и крайност, за да достигнат целта си. Той често играе ролята на спъвало в тяхното колело. В дадения случай това може би не беше така.

Калчо се зае да пробива единия край на черешата, за да стане истински топ (истинско оръдие). Той го превъртя с едно твърде тънко свределче в един огладен чеп, към дъното. Скоро свърши и тая работа, духна в дупчицата и от устата на топа изхвъркна стърготина.

– Е, както се казва, стана! Ще изтрепе турците – каза Калчо с тържествуващ вид.

– Bravo, Букче, ти ще бъдеш и топчията (топчията – който стреля с топа, с оръдието)... Сега пък бай Ляло ковачът да му тури железните обръчи и другите железа и ето ти цял круп (истинско немско оръдие на фирмата „Круп“) – каза Мичо.

– Майки, това ще гърми страшно – отбеляза Марко.

– Ще го заложим нависоко на Зеления трап и оттам ще бием цялата долина... Откъдето се покажат, удрай, не ги жали!... Позицията е чудесна!

Чуха се стъпки отвън.

– Някой наш иде – каза Мичо, понеже беше заръчано на юнака момък да пуска само свои хора.

Влезе Попов, секретарят на комитета. Той се здрависа с Мичо и Марко.

– Какво търсиш тук, Ганчо? – попита го подпредседателят.

– Отивам за Зеления трап, та като минавах, отбих се да видя нашата артилерия.

(артилерия – тежки агнестрелни оръжия и войската, която стреля с тях)

– Добре, добре, днес трябва да се съберем всички, та да решим кого да пратим за Панагюрище. Искат ни представител. Аз предлагам Соколов.

– Какъв представител ни искат? – попита Марко.

– Да присъства там на главното събрание.

(Под „главно събрание“ се има предвид събранието на представителите на всички местни революционни комитети от Панагюрския окръг, състояло се на 13-15 април 1876 г. в долината Оборище близо до с. Мечка. Събранието обсъжда плана за въстанието, планирано за 1 май.)

– За какво ще бъде то, главното събрание?

– Човече, там ще се решава кога да се вдигне въстанието.

– Сигурно ще бъде решено за първи май – отбеляза Ганчо.

Марко се начумери.

– Ба, по-късно ще бъде... Поне да успеем да съберем реколтата от розов цвят – отбеляза Мичо.

– Та и ние ли ще въставаме? – попита Марко.

– По всички места в един ден ще въстанат.

– Не правете лудост!

– Лудост – не лудост, трябва да се въстава – кратко каза Мичо.

– Не се готвим от толкова време за черни очи я *(просто така)*? – прибави Ганчо.

– Джаста-праста *(ще ги попилееш, ще ги разбиеш)*! Джаста-праста! Бай Марко!... – обади се Калчо разпален.

– Аз разбирам, че ние се готвим само да се браним от башибозуци *(не-редовна, допълнителна турска войска, доста свирепи)*, докато видим какво става около нас... Страх ме е да не плащаме парсата само ние *(страхувам се да не би да въстанем само ние, да сме сами в тази борба и да станем жертви)* – каза Марко.

– Срам и безчестие ще бъде за Бяла черква да се забави дори един миг!... Целият народ ще въстане в един ден и Турция ще падне! – каза бай Мичо разпалено.

Марко помисли.

– Знаете ли със сигурност – попита той, – че така ще бъде?

– Как да не знаем? Деца ли сме?... Аз затова те канех да влезеш в комитета, та с очите си да четеш писмата... и да чуеш Каблешков и Бойчо.

Марко поклати глава недоверчиво.

– Друго е да ти кажат хората, друго е ти сам да знаеш, че е така... Мислете пет пъти, преди да сторите нещо, да не повторим провала на старозагорското въстание.

Мичо се разсърди.

– Сега е друга работа, Марко, не ставай дете... Аз ти казвам, че ще пламне навсякъде... Всичко е организирано. Само нека ни кажат деня ...

– А, ако пламне навсякъде, то и аз ще нарамя пушката! Но ако не пламне навсякъде, а пламнем само ние? Това, казвам, да разберем...

– Ще пламне!

– Кой знае!

– Ще пламне, Марко! Клетва искаш ли?

– Не ща.

– Та ти си неверен Тома *(ти на нищо не вярваш; от Библията: Христовият апостол Тома не вярвал, че Исус е възкръснал, докато не се убедил с очите си)*!

– Аз искам като него да получа нагледни доказателства, да се убедя лично... Тук играем с главите си...

– Ти трябва да вярваш, че ще победим!

– Защо?

– Защото Турция трябва да падне вече...

– Как трябва да падне?

– Така, трябва да падне, защото ѝ е писано да падне.

Марко разбра, че Мичо пак прибягва до пророчеството на Мартин Задека...

(Мартин Задека е мним автор на книга с пророчества за политическите събития в предстоящото тогава столетие, издадена на немски език в края на XVIII век и ползваща се с известна популярност в България в годините на тюрското робство, защото в нея се предсказва падането на Турската империя.)

– Аз не вярвам на новите пророчества... Календарът ни предсказва дъждове и буря, а ние имаме райско време... Празна работа.

– Задека е друго, Марко, него го признават и учените!... – каза Мичо разгорещен.

– Ох, омръзна ми! Все Задека ни посочваш! Остави го тоя Задека.

Мичо пламна.

– Ако не щеш Задека, аз да ти покажа и друго пророчество, много по-дълбоко и по-ясно.

– От кого е?

– От провидение божие е. Дух свети само може да го вдъхне... Човешки ум не го измисля.

И Мичо започна да бърка в пазвата *(мястото между гърдите и облеклото, което ги покрива)* на салтамарката си *(на късата си горна дреха, подплатена с кожи – вж. картинния речник на на корицата)*.

Марко го гледаше учуден.

– Ах, тефтерчето ми е останало у дома – каза Мичо с досада. – Но чакай, аз мога да си го припомня... Ако кажеш, че и сега не вярваш за падането на Турция, аз ще те оставя да се мъчиш... На глухия с тъпан му блъскай, той пак не чува.

И Мичо извади дивъта си *(кутията с пачи пера за писане и мастило)*, натопи перото в мастилницата и пак започна да търси в джоба си.

– Късче бяла хартия нямаш ли?

– Нямам – каза Марко, като потърси и той в пазвата си.

– Чакай, тук ще пиша!

И Мичо се облегна до топа и взе да драска по гладката му повърхност.

Марко гледаше с любопитство.

Скоро там се проточиха няколко реда от черковни букви и арабски цифри, правилно размесени в следния вид:

Mframe

T (=300) У (=400) P (=100) Ц (=900) I (=10) A (=1)

K (=20) E (=5)

П (=80) A (=1) Д (=4) Н (=50) E (=5)

Тия черковни слова, четени като букви, казваха: **ТУРЦИЯ КЕ ПАДНЕ** (*Турция ще падне*); броени и събрани като цифри, посочваха съдбоносната година 1876!

Кой беше натъкмил тая чудновата комбинация и бе открил това съвпадение? Кой ум беше уловил в мрака тая светулка, тая необяснима игра на случая? Неизвестно. Такива явления новите хора ги наричат „каприз на случая“; старите ги наричат „орисия“ (*съдба, предопределение*).

Така предразсъдъкът обяснява, когато разсъдъкът се отказва...

Мичо Бейзадето обясни двойния смисъл на тая шарáда (*загадка, ребус*). Марко провери самичък.

Той просто занемя от удивление, но нищо не отговори.

Мичо гледаше победоносно. В черните му пламтящи очи блестеше гордо самодоволство; а в тънката иронична усмивка, с която гледаше зашеметения Марко, се четеше и съжаление към неговото малодушно неверие, и тържество, и щастие, и възторг... Сякаш тоя поглед и тая усмивка говореха на Марко: „Хайде говори сега де, хайде да чуем твоето мнение: Мáртин Задéка бил лош – какво ще кажеш за това, другото? Разбра ли ти Бейзадето кой е?“

Докато траеше разговорът между двамата първенци, бяха влезнали, без да привлекат вниманието им, и няколко членове от комитета. Те също бяха наминали пътьом да видят тополивницата на белочерковския Круп.

(Фридрих Круп (1787-1826), германски индустриалец, положил основите на най-големия промишлен концерн в историята на Германия.)

Скоро влязоха и други, все по същия случаен начин. И така всички членове бяха налице, с изключение на Димо Безпортев.

– Капасъзът (*едно от прозвищата на Безпортев*) не можахме да го намерим днес – доложи Илия Странджов. – Трябва да се е натряскал в някоя кръчма.

– Лошо нещо е пиенето без мярка – отбеляза поп Димо, като навири плоската (*бутилката*).

Членовете на комитета не можеха да се начудят и се възхищаваха от зрелището на топа. Той стоеше пред тях като едно продълговато огромно животно, без глава и без крака, с едно оценце на гърба и със страшно дълбоки уста – на опашката, – които щяха да бълват огън и лава...

На гладкия му жълтеникав корем се чернееше кабалистичната фраза, написана от бай Мичо, страшното: мене, фекел, уфарсин на отоманската империя:

Mfame

Турция ке падне (Турция ще падне), 1876.

(кабалистичната фраза... – Кабалата е система от убеждения и мистични практики, основани върху еврейската религия, наречена „юдаизъм“. Кабалата търси и прилага „религиозните знания“, които са скрити в свещените текстове и са достъпни само на посветени. Кабалата възниква през XII в. и получава разпространение през XVI в.)

(мене, фекел, уфарсин – първият текст е „Мене, мене, текел, упарсин“ (в църковнославянските текстове: „мене, текел, фарес“). Тези думи, в превод от арамейски означават буквално „изчислен, изчислен, претеглен и разделен“. Според библейския пророк Даниил, това са думите, написани на стената с огнена ръка по време на пира на последния вавилонски цар Валтазар, предсказали гибелта на Вавилонското царство. Думите изглеждали така: מנע טקל פרס ופרסין.)

Обяснение на тези думи е дадено в Библията, Книга на пророк Даниела, Глава 5, стихове 26-28: „26. Ето и значението на думите: мене – изброи Бог царството ти и му тури край; 27. текел – претеглен си на кълоните и си намерен твърде лек; 28. персе – царството ти е разделено и е дадено на мидяни и перси“. 29. Тогава по заповед на Валтасара облякоха Даниела в багреници и туриха на шията му златна верижка и го провъзгласиха трети властник в царството.“)

– Момчета – обърна се подпредседателят, – ние на Зеления трап ли бяхме решили да ходим?

– Там, там – да вървим!...

– А бе тъй и тъй се събрахме тук, не бива ли и тук да си направим заседание? Тук, ако ме питате, по-подходящо е сега... до тая мечка...

Всички одобриха тая щастлива мисъл на подпредседателя.

– Тогава, насядайте.

– Ами wie къде ще седнете?

– Ето моя престол – каза бай Мичо и седна на гърба на топа.

И заседанието започна.

XV. НОВАТА МОЛИТВА НА МАРКО

Марко излезе твърде умислен под впечатление от онова, което беше чул и видял в Калчовата тополивица (мястото, където се прави шопът, оръдието).

– Кой знае... – пошушна си той, като тръгваше през зеленчуковите градини, които започваха оттам.

Той вървя така до реката, на изток от Бяла черкова, която се спуска с многобройни водопади от Балкана... Там хвърли поглед към градината си и в нея към лъна, останал от черешата, и се усмихна под мустак; после се отби и тръгна отново през градини и ливади, за да влезе през главната улица в града, по която минаваше пътя за К. Като премина и колибите на чергарите, заложи на прашната полянка в края на града, пред него се изпреди голямо хоро.

Някой сиромаш крайчанин имаше сватба и в нея явно участваха всичките махленци, защото хорото беше безкрайно дълго.

– Ето какво нещо е светът – помисли си той. – Там готвят топове, тук се женят и дори не мислят за утре...

Но той веднага се убеди, че и тук не липсваше революционният елемент: хорото се водеше от Безпортев, който, макар че леко накуцваше, беше знаменит играч. Той махаше бяла кърпа в ръка и играеше твърде лудешки и ексцентрично и придаваше на безкрайната жива верига, която го следваше, най-капризните криволения и фигури: хорото заприличваше ту на безупречно правилен полукръг, ту се завиваше около себе си като заспал смок и пак се развиваше и превръщаше в права линия, или пък изобразяваше разни фантазии. Широкото дъно на потурите му (*шаларите му*) се развяваше победоносно при всяко ново засилване напред.

Полека-лека Марко наближи до самото хоро, което беше в разгара си, и тогава видя, че Безпортев беше твърде пиян и толкова силно хвърляше и рипаше, а с него и цялата гъвкава колона, сякаш я водеше да нападне някоя крепост. Ентузиазмът на Безпортев се беше предал и на най-последната брънка от опашката на колоната, която съставляваха петгодишни дечица. По негова заповед музикантите бяха млъкнали и самите хороиграчи и хороиграчки играеха и пееха едновременно. Според гласа на песента, хорото отиваше на повръщане (*въръщане на хорото в обратна посока*). Пътном Марко дочу тия стихове от песента:

Надяваш ли се, Калино,
бачо (*батко*) ти Колю да доде (*да дойде*)?
Бачо ти Колю да доде,
Армаган (*подарък*) да ти донесе?
За бяла шия – герданче,
за тънко кръстче – коланче,
за руса коса – шамия (*забрадка*),
за малки крачка – кондурки (*обувки*)?

И хорото се люшкаше неудържимо...

Марко се спря под стряхата на ковачницата, за да си отпочине и да погледа веселото зрелище.

Безпортев веднага го видя. Той се откъсна от хорото и се затича насам, като продължаваше да размахва кърпата и да подскача в такт с песента. По бялото му дългнесто, кокалесто лице, с малки червени мустаци и смирени играещи очи, беше отпечатана някаква свирепа радост и животински възторг, който произвежда пиянството – пиянство, предизвикано от някаква безумна съкрушителна тревога на душата.

– Да живееш, бай Марко, и България да живее, па и славните български синове да живеят... Бай Марко, поръчай едно вино... Благодаря. Вива! Да живее, който налива!... Прощавай, бай Марко, пиян съм като голяма бъчва... но пак си знам ума... аз пия виното, а не то мене... Да, като чувствителен българин... Защото народът страда и аз викам: стига робство и

пиянство! По-добре да измрем, отколкото такъв позорен живот... Па щели да кажат: напил се като руски обуцар... Който каже, предател е... Мен сърцето ме боли за България, тая бедна турска робиня... Искаме правдини, човешки правдини!... Не щем ний богатство, не щем ний жени... Ама ще кажеш: хората се женят, и то кога? А аз ще ти отговоря: това е народ... а утре, като му кажеш: марш, напред, запали къщи и хайде в Балкана!... Който се бои от птичките, просо не сее... Ти разбираш само от една дума... Да живеят подобни патриоти! Аз на тях им целувам и ръцете, и краката!... Но Юрдан чорбаджи... с кремък ще му дерем кожата... А пък Стефчов? Но да спи куче под камък *(предпочитам да премълча, защото иначе трябва да кажа нещо лошо за него)* ... накратко... Искам да кажа, че съм пиян като едно, като едно... Народната любов ме прави да съм пиян... Часът е близко. Днес ако съм жив, утре ставам дух, нищо, сянка... Магарешки свят, с една дума... И който умре за народа, той ще бъде жив во веки веков *(завинаги)*... Вива! България да е жива!... А аз какво съм? – Едно магаре, което се бои от бистра вода...

Ненадейно Редакторът спря да говори, защото видя, че минаваше един турчин, яхнал на кон – нещо станало рядко напоследък. Той запя, като посочваше турчина:

Боят наставка: тупат сърца ни,
ето ги близо наште душмани *(врагове)*.

Кураж, дружина вярна, сговорна,
ний не сме веке рая покорна *(вече не сме покорен и безправен народ)*!

– Напред, напред! – извика Безпортев, сякаш предвождаше някоя невидима дружина, и се спусна към турчина.

Турчинът се обърна, видя, че Безпортев тича към него и се спря. На двайсетина крачки Редакторът *(Безпортев)* го настигна и му извика:

– Читак *(презрително: турчин)*, къде отиваш? Как дерзаеш да тъпчеш тая свята земя?... Тая земя е българска, а твоята е в азиатските пустини, там се поразявай *(там иди да вършиш поразии, злини)*! Долу, скот *(животно)*, да целуваш тая свещена земя... Ако не, ще вземат дяволите твоя султан, и приближените му, и харемите му...

Турчинът не разбра какво му говори Безпортев, но видя, че е твърде пиян; той се посмути, бутна коня си и тръгна пак. Безпортев се спусна и хвана коня му за юздата.

– Какво искаш от мен, чорбаджи? – попита турчинът слисан.

– Долу! Или ще ти изпия крътата! – изрева свирепо Безпортев, като извади лъскавата си кама.

Турчинът имаше някакво оръжие на пояса, но го забрави, потрепера и се слезе с покорен вид от коня.

– Какво искаш, чорбаджи? – попита той уплашен от свирепия вид на Редактора.

– Къде отиваш, читак *(презрително: турчин)*?

– В К.

– А кога ще ходиш в Мека?

(Град Мѐка е родното място на пророка Мохамед, смятано от мюсюлманите за свято; всеки мюсюлманин трябва да отиде там на поклонение поне един път в живота си, ако има възможност. Това поклонение се нарича „хадж“, а мюсюлманите, ходили до Мека, стават „хаджии“ и към името им се добавя титлата „Хаджи“.)

Турчинът напълно изгуби самообладание; гласът му заглъхна в гърдите и той едва прошушна.

– Чорбаджи, остави ме.

– Хайде да пътуваме за Мека заедно – извика Безпортев. – Чакай да те яхна. Ти си яхал хиляда години българите!... – И Безпортев пъргаво се метна на гърба му и уви ръце около врата му. – Крачи напред за Мека! – викаше той.

И пред очите на всички събрали се, при викове и смехове, турчинът, яхнат от Безпортев, тръгна нататък.

Конят потегли меланхолично след господаря си.

– Кой знае, кой знае!... – мълвеше си Марко, като отиваше към тях, още не дошъл на себе си от учудване и прехласване от онова, което преди малко видя. Той беше живял петдесет години на този свят; запомнил бе времето, когато на българина бе забранено да носи зелен цвят и беше заповядано да слиза от коня при срещане на турчин; той сам беше виждал, преживял, изпитал, преглътнал толкова унижения бидейки рай, и затова сега не вярваше на очите си.

(На българите е било забранено да носят зелени дрехи, защото зеленото е символ на исляма – религията на турците.)

(Рай са обикновените хора в Османската империя, които плащат най-много данъци, най-много работят и най-бедно живеят; повечето от тях са християни, но има и мюсюлмани. Обикновените турци също са част от раята. Но обикновените християните плащат много повече данъци от обикновените мюсюлмани и по достойнство заемат по-ниско място. Смятани са за хора втора категория.)

Той видя, че наред събралите се хора, пред хиляда зрители, един турчин слезе от коня си, по заповед на един куц и пиан българин, че тоя турчин забрави за кожения пояс с оръжието си и за турския си произход и му се подложи като животно, да му се качи Капасъзчето (*Безпортев*) и да го носи пред целия свят! И това стана толкова просто, толкова ненадейно, да, толкова страшно ненадейно! И то не беше току-така, случайно, или от пианство – вчера и завчера това беше невъзможно, но днес се случва и целият народ се смее и ръкопляска сякаш става нещо най-естествено... Какво е това време? Откъде идва тая дързост у раята и тоя страх у господаря?... Или вече наистина е ударил часът на тази империя и Бейзадето има право, и младежите имат право?

– Кой знае, кой знае!...

Замислен, той срещна лице в лице децата, които се връщаха от училището. Това бяха учениците на Мердевенджиев и представляваха една дълга колона, по две на ред. Те вървяха в такт, като войници, под командата на десетниците (*които ръководят и отговарят за десет души*), които вървяха отстрани, и на генерала, който вървеше отпред... Марковият Асен вдигаше пръчка с една червена кърпица: това беше знамето!

Марко остана поразен.

– Та то всичко е полудяло: от старци до кърмачета – помисли си той, – те се е залюляла...

Той хвана за ухото Асенчо и му каза усмихнато:

– Какво носиш бре, малко муле?

Тук със задоволство си помисли, че неговите по-големи синове са останали незаразени от идеята, че той не бе забелязал у тях размирния дух, който бе прихванал всичките и самия него дори.

– Нека поне те да останат настрана, да стоят вън от тая каша, където и аз затагнах. Аз съм вече към края на живота си. Те да останат живи...

После му дойде горчива мисъл и той добави намусено:

– Та на тия мои момчета не им ли тече кръв в жилите... Базиргяни *(търговци, занаятчии)* ли съм ги народил... Не, по-добре, нека стоят настрана... Един от къщата стига...

Слънцето беше към обед.

Той се върна въкъщи безпокоен и сърдит, влезе в стаята, прегледа пищовите, които висяха на стената в кобурите си, после отвори един килер, който беше скрит зад вратата, с намерение да сложи кремъци на два стари пищова, останали от прадыдо му и захвърлени от много години в праха. Килерът беше тъмен и служеше за скривалище. Той потърси липнешком вътре, но се сети и взе свещ, за да види по-хубаво. Когато поднесе светилото в килера, колко се почуди! Вместо двата стари пищова, видя натрупани цял арсенал пушки, пищови и револвери. Това беше цял склад за оръжие! Тая оръжейница бе в същото време и нещо като гардероб: в единия ъгъл висяха закачени чанти, цървули, навъща *(плат, който се увива около краката вместо чорапи; вж. картинния речник на корицата)*, чудновати френски дрехи, обточени и нашарени с гайтани *(тънки шнурове за украса)*, и други неща, странни и подозрителни.

Той се развика към баба Иваница, която се появи:

– Мале, мале, кой е отварял скривалището! Кой е вписал тия маскарлъци *(кой е сложил тези ужасни неща)* тук?

Баба Иваница го изгледа слисана.

– Че кой го е отварял, аз ли?... Всичките: Васил, Димитър, Киро, бърникат тук постоянно и обират паяжините... Кой ги знае какво търсят в тъмнината!

Марко се разлюти:

– Дяволът да ги вземе тези хайдутащи – каза той, като се чешеше по тила.

После подържа още малко свещта пред долапа *(пред стенния шкаф)*, погледа и си пошушна с едно неуловимо изражение на лицето:

– Лудите, лудите – те да са живи!...

И затвори пак вратичката.

А после отиде пред иконостаса и започна да прави ниски поклони пред божия образ. Той мълвеше някаква молитва, която не съществуваше в молитвеника му... Той се молеше за България!...